

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 584-642.

Geliş Tarihi-Received: 25.08.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 20.02.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1350115

18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Hayvan Adları Üzerine İnceleme

Research on Animal Names in 18th Century Turkey Turkish

Nevzat ÖZKAN*

Uğur AKIL**

Öz

Bu yazıda 18. yüzyıla ait 30 eser taranmış ve bu eserlerde rastlanan hayvan adları tespit edilmiştir. Taranan eserlerin adları ve bu eserler için kullanılan kısaltma listesi yazı sonunda verilmiştir. Yazıda hayvan adlarının tanımı tarafımızdan yapılmış, kelimenin hangi eserde geçtiğine dair parantez içinde kısaltma verilmiştir. Tanımdan sonra parantez içinde kelimenin Latince adı verilmiştir. Hayvan adlarının Köktürk devri, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Çağatay Türkçesindeki kullanımları belirlenmeye çalışılmış ve kelimedeki meydana gelen fonetik değişimler açıklanmıştır. Hayvanlar şu şekilde tasnif edilmiştir: •Binek ve Yüklü Hayvanları; •Balıklar ve Diğer Deniz Hayvanları; •Kuşlar; •Büyükbaş, küçükbaş ve diğer ehlî hayvanlar; •Yabani ve vahşi hayvanlar; •Kümes hayvanları; •Sinek, Böcek ve Haşerat Cinsi Hayvanlar; •Sürüngenler şeklinde 8 ayrı alt başlığa ayrılmıştır. Taranan 30 eserde toplam 222 hayvan adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adlarının ne kadarının Türkçe kökenli ne kadarının alıntı olduğuna dair çalışma sonunda istatistik bilgisi verilmiştir.

Hayvan adları incelenirken bir hayvanın birden fazla ismi kullanılmışsa (bülbul-andelib-hezar) kelimenin en yaygın bilinen adına gönderme yapılmış (andelib: krş: bülbul gibi) ve kelimeye dair ayrıntılar bu maddede ele alınmıştır.

İnceleme yapılırken kelimenin geçtiği dönem boyunca yazımı aynıysa o devre ait bir eserden örnek verilmiştir. Ama aynı tarihî dönemde iki farklı yazım varsa bu iki yazımdan da de örnek verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18. Yüzyıl, hayvan adları, söz varlığı, Türkçe, zooloji.

Abstract

In this article, 30 works from the 18th century were scanned and the animal names found in these works were identified. The names of the scanned works and the list of abbreviations used for these works are given at the end of the article. In the article, the definition of animal names is made by us, and the abbreviation is given in parentheses depending on the work in which the word is mentioned. After the definition, the Latin name of the word is given in parentheses. The uses of animal names in the Köktürk period, Old Uyghur Turkish, Karakhanid Turkish, Khwarezm Turkish, Kipchak Turkish, Old Anatolian Turkish and

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, e-posta: nozkan@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0178-6768.

** Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, e-posta: dursunfakih3886@gmail.com, ORCID: 0009 0001 7461 0560.

Chagatai Turkish were tried to be determined and the phonetic changes in the words were explained. Animals are classified as follows: •Passenger and Pack Animals; •Fish and Other Marine Animals; •Birds; •Cattle, sheep and other domestic animals; •Wild and feral animals; •Poultry; •Flies, Insects and Insects; •It is divided into 8 separate subheadings as reptiles. A total of 222 animal names were identified in 30 scanned works. Statistical information is given at the end of the study about how many of these animal names are of Turkish origin and how many of them are borrowed.

When examining animal names, if more than one name of an animal was used (bulbul-andelib-hezar), the most commonly known name of the word was referred to (andelib: cf.: bulbul, etc.) and the details of the word were discussed in this article.

During the analysis, if the spelling of the word was the same throughout the period in which it was used, an example was given from a work from that period. However, if there are two different spellings in the same historical period, examples of both spellings are given.

Keywords: 18th century, animal names, vocabulary, Turkish, zoology.

Giriş

Bu makale hazırlanırken 18. yüzyılda yazılan 30 eser taranmış ve buralarda geçen hayvan adlarına dair kelimeler toplanmıştır. Hayvanlar 8 ayrı başlık altında incelenmiştir. Önce hayvan adları alfabetik olarak verilmiş, parantez içinde kelimenin kökeni verilmiş, daha sonra kelimenin tanımı yapılmıştır. Hayvan adlarının tanımı tarafımızdan yapılmıştır. Hayvan adlarının birden fazla ismi varsa onlar da yazılmıştır. Kelimenin Latince adı parantez içinde verilmiştir. Tanımdan sonra kelimenin geçtiği eser adı kısaltma olarak verilmiştir. Sonra kelimenin en eski dönemlerden bugüne dek yazımına dair örnekler verilmiştir. Kelimenin tarih içinde yazımında görülen farklılıklara işaret edilmiştir. İncelenen 30 eserin adı ve kısaltması makalenin sonunda ayrı bir kaynakçada verilmiştir. Hayvan isminin birden çok eserde geçtiği durumlarda eserlerden sadece bir tanesi yazılmıştır. Nadiren birden fazla örnek verilmiştir. Aynı hayvanı karşılayan birden fazla kelime olduğu durumlarda o hayvanın en yaygın bilinen adına gönderme yapılmıştır. Mesela “andelib: krş. bülbül” gibi.

Hayvanlar şu şekilde tasnif edilmiştir: •Binek ve yük hayvanları; • Balıklar ve Deniz Hayvanları; •Kuşlar; • Büyükbaş, küçükbaş ve diğer ehlî hayvanlar; •Yabani ve vahşi hayvanlar; •Kümes hayvanları, • Sinek, böcek cinsi hayvanlar; •Sürüngenler şeklinde 8 ayrı alt başlığa ayrılmıştır. Taranan 30 eserde toplam hayvan adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adlarının hangi dilden alındığıyla ilgili olarak çalışma sonunda istatistik bilgisi verilmiştir.

. Hayvan adlarına dair birçok makale/tez yazılmış, bu tez/makalelerde hayvanlar çeşitli yönlerden incelenmiştir. Bugüne kadarki hayvan adlarına dair makaleleri/tezleri başlıca 6 ayrı grupta toplayabiliriz:

1. Bir tane eserde geçen hayvan adlarını bütün olarak inceleyen çalışmalar. Mesela Adem Serhat Özkan'ın “*Kıyasü'l-Enbiya'da Hayvan Adları*” adlı makalesi. Mehmet Turgut Berbercan'ın “*Babur'un Hatırat'ında Geçen Hayvan Adları ve Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi*” adlı yüksek lisans tezi. (Bu çalışmaların künyesi bibliyografyada verilmiştir.)

2. Bir tek hayvan adına yoğunlaşıp o hayvan adını kronolojik olarak en eski devirlerden bugüne doğru inceleyen ve o hayvan adının etimolojisini ve kelimedeki anlam değişimlerini inceleyen çalışmalar. Mesela Semase Benay Kaya'nın “*Köstebek Sözcüğünün Köken Bilimsel İncelemesi*” adlı makalesi.

3. Hayvan adlarının belli bir tarihî lehçedeki durumunu inceleyen çalışmalar. Mesela Hacer Tokyürek'in "Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları" adlı makalesi.

4. Hayvan adlarının Anadolu ağızlarındaki durumunu inceleyen çalışmalar. Mesela Ergün Acar'ın "Sinop ve Yöresi Ağızlarında Hayvan Adları" adlı makalesi.

5. Türkçenin çağdaş lehçelerinden birinde hayvan adlarını inceleyen çalışmalar. Mesela Beytullah Bekar'ın "Kırgız Atasözlerinde Geçen Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme" adlı makalesi.

6. Hayvan adlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar. Mesela Sıla Gen tarafından hazırlanan "Harezmi Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı" adlı yüksek lisans çalışması. Ayça Eyüpoğlu tarafından hazırlanan "Kazan-Tatar Türkçesi ile Özbek Türkçesinde Hayvan Adları ile Kurulan Atasözlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi" adlı yüksek lisans tezi.

Bu makalede hayvan adlarının etimolojisine ve bu adlardaki fonetik değişimlere konuyu dağıtmamak ve makalenin hacmini artırmamak gayesiyle gidilmemiştir. Bu yazıya müracaat eden kişiler bir hayvan adının 18. yüzyıla kadar geçirdiği değişimleri tarihî lehçelerdeki kullanımlarına bakarak görebilecektir. Kelimenin Osmanlı dönemindeki adlarına 18. yüzyıl dışında girilmemiştir. Niyetimiz ilerde 19. yüzyıldaki hayvan adlarını da ayrı bir makale konusu olarak incelemek ve sonucu 18. yüzyıla kıyaslamaktır. Böylece kullanımdan düşüp unutulmuş veya 19. yüzyıl öncesinde bilinmeyen dilimize yeni giren hayvan adları daha net bir şekilde görülecektir.

Çalışmamızda Tarama ve Derleme Sözlüğü'ne sıklıkla müracaat edilmiştir. Özgül Küçükaskan, "Tarama Sözlüğü'nde Hayvan, Hayvancılık ve Veteriner Hekimliğine İlişkin Söz Varlığı" makalesinde Tarama Sözlüğü'ndeki hayvancılığa dair kelimeleri tespit etmiştir. Ulaştığı sonuç şöyledir: "Toplam 1120 sözcük saptanmıştır. Sözcüklerden 340'ının (%30,35) hayvanlara ilişkin isimlendirmelere, 129'unun (%11,51) anatomi terimlerine, 119'unun hayvancılığa (%10,62), 115'inin (%10,26) hastalıklara ilişkin sözcüklere, 57'sinin (%5,08) üremeye, 43'ünün (%3,83) ilaç, tedavi ve uygulamalara, 36'sinin (%3,21) hayvansal gıdalara, 35'inin (%3,12) hayvan maddelerine, 21'inin (%1,87) avcılığa, 225'inin (%20,08) diğer sözcük ve sözcük gruplarına ilişkin olduğu tespit edilmiştir (Küçükaskan 2017, s. 89)."

A. Binek ve Yük Hayvanları

Binek hayvanları üzerine binerek genelde uzaklara yolculuk edilen hayvanlardır. Yük hayvanları ise kısa veya uzun mesafe fark etmeden üzerinde yük taşımakta gücünden faydalanılan hayvanlardır. Eski dönemlerde savaşlarda ağır silahlar yük hayvanlarına taşınıyordu. Tarımda da at, katır veya öküz gücüyle tarla sürülürdü. Buğdayın samanı ile başağının ayrılması işlemi at, katır veya öküzlerin düven sürmesi ile yapılıyordu. Günümüzde traktörün, biçerdöverin yaygınlaşması ile bu işlerde hayvanların yerini tarım makineleri almıştır.

1. **at** (Tr.) Daha çok uzak mesafelere gitmek için binek olarak kullanılan, savaşlarda askerlerin üzerine bindiği, kırmızından faydalanılan ve bazı cinslerinin eti yenen, omurgalı, tüylü, dört ayaklı, otçul hayvan; beygir, düldül, hişan, feres, hayl, esb adlarıyla da bilinir (Equus caballus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: at (Kültigin, Doğu cephesi,37.satır; Demirci-Erdem, 2023, s. 761) | Eski Uygur Türkçesi: at (Tekin, 1976, s. 355) | Karahanlı: at (DLT, 2014, s. 561) | Harezmi: at (NF, 2014, s. 440/17) | Kıpçak: at (BM, 2012, s. 20b/6) |

Çağatay: at (ÇFK, 2003, s. 26b/17) | Eski Anadolu Türkçesi: at (EATS, 2011, s. 64) | 18. Yüzyıl: at (OŞM, 2016, s. 3b/9)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak Kültigin yazıtıdır: “Ekinti ışvara yamtar boz atıg binip tegdi. Manası şöyledir: İkinci (olarak) Işvara Yamtar’ın boz atına binerek saldırdı (Ergin, 1978, s. 88). Atın dişisi için Anadolu ağızlarında “gısrığ, göyük, kölük” adları da kullanılır (Ergene, 2014, s. 183).

At Türklerin hayatında en önemli hayvanlardan biriydi. At sadece binip uzaklara seyahat etmek veya yük taşımak amacıyla beslenmiyordu. Atın eti de makbul bir et sayılıyor ve Türkler tarafından İslam öncesinde sıklıkla tüketiliyordu. İslam sonrası ise Hanefiler tarafından at etinin mekruh olarak görüldüğü ve savaşta atın askerlere lazım olacağı endişesi ile at eti yemek büyük ölçüde azaltıldı. Günümüzde Orta Asya Türkleri at etini yemeye devam etmektedir.

At sütü olan kımız da Hunlarda sevilen bir içecekti ve sık tüketilirdi. Ayrıca derisinden de elbise yapılırdı (Ergene, 2014, s. 181).

12 hayvanlı Türk takviminde yılki (at) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün yedinci senesi yılki (at) yılıdır. Atın ayağı sert olduğu için bu senenin ortası sıcak olsa da başının ve sonunun soğuk olacağına inanılır (Külcü, 2015, s. 2)

2. **aygır/aygur** (Tr.) Omurgalı, tüylü, dört ayaklı, memeli hayvanlardan, damızlık erkek at (Equus caballus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: adgır (Kültigin yazıtı, Doğu cephesi, 35. satır; Demirci-Erdem, 2023, s. 757) | Eski Uygur Türkçesi: adgır (Tekin, 1993, s. 47) | Karahanlı: adgır (DLT, 2014, s. 540), aygır (DLT, 2014, s. 566) | Harezmi: aygır (KE, 1997, s. 116r/2) | Kıpçak: aygır (Turk, 2012, s. 54) | Çağatay: aygır (ŞSL, 1880, s. 54) | Eski Anadolu: aygur (EATS, 2011, s. 75) | 18. Yüzyıl: aygır (Cıdık, 2021, s. 119)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak Kül Tigin yazıtıdır: “Köl tegin bayırkun[un ak adgırın] binip oplayu tegdi. Manası şudur: Kültigin Bayırku’ların ak aygırına binip hızlıca atılarak saldırdı (Kül Tigin, Doğu cephesi 35-36 satır; Tekin, 1998, s. 48).

Anadolu ağızlarında erkek ata “aygur” denildiğini Oğuz Ergene’nin “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler*” makalesinde görüyoruz. Aygır kelimesiyle ilgili Kazan-Tatar Türkçesinde şöyle bir atasözü vardır: “Altmış kön at bulgançı, altı kön aygır bul. Manası şudur: Altmış gün at olacağına, altı gün aygır ol” (Eyüpoğlu, 2017, s. 53).

3. **beygir** (Far. bârgir) Yük taşıyan ve araba çeken at (Equus caballus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: beygir (LL, 1801, s. 263)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak Yazıcızade’nin *Tevarih-i Ali Selçuk* adlı eseridir: “Develer ve katırlar ve bârgirler-ile kalalara iletüp teslim iderlerdi. Çevirisi şöyledir: Develer ve beygirler ile kalelere iletüp teslim ederlerdi” (Bakır, 2008, s. 505).

4. **deve** (Tr.) Memeli, omurgalı, doğurarak üreyen, otçul, çöl şartlarına dayanıklı, binek ve yük taşıma amaçlı olarak kullanılan, eti ve sütü için beslenen dört ayaklı hayvandır, deve için “üştür” ve “ibil” kelimeleri de kullanılmıştır (Camelus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: tebi (Ergin, 1970, s. 115), tebe (ETS, 2020, s. 215) | Eski Uygur Türkçesi: tebe (Irk Bitig, 46. fal; Yıldırım, 2013, s. 37) | Karahanlı: teve (DLT, 2014, s. 873) | Harezmi: teve (KE, 1997, s. 192r/20) | Kıpçak: deve (BM, 2012, s. 13a), teve (KGT, 1978, s. 273/4), tife (İMS, 1992, s. 116a/7), tive (BV, 1986, s. 7a/14), töve (CC, 2015, s. 108/10), tüve (TZ, 1945, s. 11b/8) | Çağatay: teve (NSÇT, 2011, s. 1014) | Eski Anadolu: deve (Ciğa, 2013, s. 47) | 18. yüzyıl: deve (OŞM, 2016, s. 52)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak *Irk Bitig*'dir: "Tebe titigke tüşmiş. Manası şudur: Bir deve bataklığa düşmüş (Irk Bitig, 46. fal; Tekin, 1993, s. 20).

5. **düldül** (Ar.) krş. Katır (Equus mulus). (ŞASC)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: düldül (NF, 2014, s. 70/14) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: düldül (ŞHD, 1989, s. 185b/7) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. yüzyıl: düldül (ŞASC, 2013, s. 270).

Mısır valisi Mukavkis tarafından Rasulullah'a hızlı yürüyen bir katır hediye edilmiştir. Katır hızlı yürüdüğü için "kirpi" manasına gelen "düldül" adı verilmiştir. Rasulullah da bu katırı Hz. Ali'ye hediye etmiştir. Edebiyatımızda düldül denince daha çok Hz. Ali'ye hediye edilen bu katıra telmihen kullanılır (Yardım, 1992, s. 20-21).

6. **esb** (Far.) Omurgalı, doğurarak üreyen, daha çok binek olarak insan ve yük taşımada kullanılan, dört ayaklı, tüylü, ehlî hayvan; at, beygir (Equus caballus). (DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: esb (ŞHD, 1989, s. 188b/13) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. yüzyıl: esb (OŞM, 2016, s. 3b/9).

7. **ester** (Far.) krş. Katır (Equus asino-caballus / mulus). (DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: ester (DTV, 2012, s. 285).

8. **eşek** (Tr.) Atgillerden, uzun kulaklı, yük taşımada ve ulaşımda binek olarak kullanılan ehlî hayvan, merkep, hımar, karaçağan, uzun kulaklı (Equus asinus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: eşek (Kaya, 1994, s. 386) | Karahanlı: eşek (Atalay, 1986, II, s. 246) | Harezmi: eşek (HATS, 2012, s. 180), (Özkan, 2020, s. 149/6); eşek (Özkan, 2020, s. 129); eşek (KHŞ, 2021, s. 47r) | Kıpçak: eşek (Özgür, 1988, s. 103), eşek (Atalay, 1945, s. 167), yeşek (Yılmaz, 2013, s. 321) | Çağatay: eşek (ŞT, 1996, s. 105b/9) | Eski Anadolu: eşek (Ciğa, 2013, s. 269).

DLT'de kelime şöyle geçer: "Tewi silkinse eşekke yük çıkar. Manası şöyledir: Deve silkinse eşeğe yük çıkar "(Atalay, 1986, II, s. 246). Kelime Eski Türkçede "eşek" şeklindedir (ETS, 2020, s. 84).

9. **eşheb** (Ar.) Kır at veya beyaz renkte olan at (Equus caballus). (DND)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: eşheb (HŞ, 2021, 4534. beyit) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: eşheb (NBV, 1988, s. 215/6) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: eşheb (DND, 2003, s. 109)

10. **feres** (Ar.) krş. At (Equus caballus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: feres (MÜN, 1993, s. 800b/23) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: feres (OŞGD, 2010, 150. gazel)

11. **katır** (Tr.) Erkek eşekle kısrağın çiftleşmesinden doğan, eşekten büyük, karnı geniş, ağır işlere dayanıklı bir hayvan, ester, bagle (Equus asino-caballus / mulus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygurca: katır (Kaya, 1994, s. 115) | Karahanlı: katır (DLT, 2014, s. 693), (KB, 2008, 5370. beyit), | Harezmi: katır (NF, 2014, s. 61) | Kıpçak: katır (Özgür, 1988, s. 124) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: katır (Ciğa, 2013, s. 269) | 18. Yüzyıl: katır (LL, 1801, s. 608)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser, DLT'dir: "Katır kişnedi (DLT, 2014, s. 183)."

12. **kısrak** (Tr.) Binek olarak kullanılan, omurgalı, dört ayaklı ehlî hayvan, dişi at (Equus caballus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: kısrak (DLT, 2014, s. 715) | Harezmi: kısrak (Yüce, 1993, s. 144) | Kıpçak: kısrak (Ağar, 1986, s. 215) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: kısrak (DKK, 1991, s. 85/9) | 18. asır: kısrak (LL, 1801, s. 631)

Kelimenin rastlandığı en eski Türkçe kaynak DLT'dir: "Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma. Manası şöyledir: Bakire kız ile güreşme, çünkü o genç olduğundan seni yener, yarışlarda da kısrak ile yarışma. Çünkü o genç attan daha hızlı ve ataktır (DLT, 2014, s. 207).

13. **koduk** (Tr.) krş. Sıpa (Equus asinus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürkçe: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı Türkçesi: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: koduk (İzbudak, 1936, s. 31), kuduk (Toparlı, 2003, s. 19), kutuk (Turk, 2012, s. 154) | Çağatay Türkçesi: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: koduk (Tatçı, 2005, s. 332) | 18. Yüzyıl: koduk (LL, 1801, s. 642)

14. **merkeb** (Ar.) krş. Eşek (Equus asinus). (EDL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: merkeb (NF, 2014, s. 209/4) | Kıpçak: merkeb (IMS, 1992, s. 300b/8) | Çağatay: merkeb (ÇFK, 2003, s. 17a/14) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: merkeb (EDL, 2014, 25/3)

15. **rahş** (Far.) Gösterişli, güzel, alımlı, görkemli at (Equus caballus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: rahş (NBV, 1988, s. 332/2) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: rahş (Yenikale, 2017, 15. kaside)

16. **sıpa** (Tr.) Eşek yavrusu, koduk, tevb, harkürre (Equus asinus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: sıpa (DLT, 2014, s. 820) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: sıpa (Caferoğlu, 1931, s. 91) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sıpa (LL, 1801, s. 518)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak DLT'dir. DLT'de kelime "sıp" şeklinde geçer ve "iki yaşına girmiş at yavrusu, tay" manasındadır (DLT, 2014, s. 160). Kelimede anlam değişimi olmuş, kelime daha sonra "eşek yavrusu" manasını kazanmıştır. "Tegür mennin sawımı bilgelege ay, tınar kalı atatsa kısrağ sıpı tay. Manası şöyledir: Sözümlü ilet ve akıllılara de ki: Tayı atlar sınıfına geçtiği zaman kısrağ dinlenir (DLT, 2014, s. 112)." Kelimede anlam değişimi olmuş, kelime daha sonra "eşek yavrusu" manasına dönmüştür.

17. **şebdiz** (Far.) Karayağız at, edebiyatımızda Hüsrev-i Perviz'in meşhur atına telmihen kullanılmıştır (Equus caballus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: şebdiz (KHS, 2021, s. 115r) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: şebdiz (TMA, 1993, s. 731a/27) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: şebdiz (UŞGD, 2010, 73. gazel)

18. **tay** (Tr.) Üç yaşına kadar olan at yavrusu, biraz büyümüş kulun (Equus caballus). (TK)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: tay¹ (OA, 1970, s. 114) | Eski Uygur Türkçesi: tay² (Doğan-Usta, 2014, s. 314) | Karahanlı: tay (Abik, 2009, s. 6) | Harezmi: tay (Taymas, 1934, s. 70) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: tay (ŞSL, 1880, s. 106) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: tay (TK 2002: 57)

B. Balıklar ve Deniz Hayvanları

Balıklar suda yaşayan ve yumurtlama yoluyla üreyen deniz canlılarıdır. Diğer deniz hayvanlarından kasıt ise şekli balığa benzemeyen midye, yengeç vb. hayvanlardır. Bu yazıda 4 tane balık ve deniz hayvanı incelenmiştir.

1. **mahi** (Ar.) Balık cinslerinin tamamını kapsayan bir kelimedir (Pisces). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: mahi (ÇGT, 2012, s. 48a/3) | Eski Anadolu: mahi (Karpuz, 1991, s. 616) | 18. Yüzyıl: mâhî (Okçu, tarihsiz, 4. müseddes)

2. **midye** (Yun.) Yassı solungaçlı yumuşakçalardan, denizde yaşayan, suda dibe gömülerek yaşayan kabuklu bir hayvan (Mytilus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: midye (LL, 1801, s. 747)

3. **yengeç** (Tr.) Eklem bacaklılardan, omurgasız, ön ayakları kısa şeklinde, eti için avlanan, suda yaşayan bir böcek (Canser pagurus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Yengeç (DLT, 2014, s. 967) | Harezmi: yengeç (KHS, 2021, s. 46v), lengeç (Taymas, 1934, s. 50) | Kıpçak: ilengiç (Atalay, 1945, s. 177), yenkeş (Atalay, 1945, s. 284) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: yengeç (Şahin, 2016, s. 640)

¹ Tay: Lisün Tay Sengün, burada şahıs adı olarak geçiyor.

² Tay: Burada özel isim olarak geçmektedir.

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir: "Es-seretan=Yengeç. Oğuzcadır (DLT, 2014, s. 611)

4. **yılan balığı** (Tr.) Yılana benzeyen, derisi kaygan durumda, suda yaşayan bir deniz canlısı (Anguilla). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezm: Tespit edilemedi. | Kıpçak: yılan balık (Toparlı, 1992, s. 620) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: yılan balığı (LL, 1801, s. 803)

C. Kuşlar

Kuşlar omurgalı, kanatlı, tüyleri ve gagası bulunan, yumurtlayarak üreyen, uçabilen, bazıları etçil, bazıları ise otçul olan hayvanlardır. Yazıda 87 tane kuş adı tespit edilmiştir.

1. **ağaçkakan** (Tr.) Gagasıyla ağaçları oyan ve bu şekilde beslenen bir çeşit kuş (Picus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezm: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: ağaçkakan (LL, 1801, s. 74)

2. **akbaba** (Tr.) Kayalık yerlerde yaşayan, omurgalı, hayvan leşleri ile beslenen, gözleri uzağı iyi görebilen, baş ve boyun kısmı tüysüz bir yırtıcı kuş, kerkes, masrahi (Vultur monachus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezm: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: akbaba (OŞM, 2016, s. 103)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski kaynak François de Mesnien Meninski'nin *Thesaurus Linguarum Orientalum Turcicae, Arabicae, Persicae, Lexicon Turcico, Arabico, Persicum* adlı eseridir: "Akbaba: Vultur rapax (Meninski, 1680, s. 326)."

3. **aluh** (Far.) Karakuş, kartal, çaylak cinsinden avını parçalayarak yiyen ve avlanan yırtıcı kuşlar (Aquila). (TİHS)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezm: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: aluh (Gıynaş, 2018, s. 55)

4. **andelib** (Ar.) krş. Bülbül (Luscinia megarhynchos) (DND)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezm: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: andelib (Yıldırım, 2002, s. 185) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: andelib (Demirkol, 2003, s. 393)

5. **angıt** (Tr.) Meşhur bir kuş, tabiatı sıcaktır, yağlıdır, vücuda kuvvet verir ve taama iştihâ getirir, tüm kuş etlerinden daha efdaldir, ördekgillerdendir, kiremit renginde tüylere sahiptir, gagası ve ayakları kısa bir kuştur, Araplar enkad derler, günümüzde "angut" şeklinde telaffuz edilmektedir (Casarca ferruginea). (EABD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: anıt (DLT, 2014, s. 553) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: anıt (İzbudak, 1936, s. 5) | Çağatay: ankut (ŞSL, 1880, s. 22) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: angıt (EABD, 2002, 13. kaside)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak DLT'dir: "Anıt (DLT, 2014, s. 59) Anadolu ağızlarında angıt kullanımı devam etmektedir. Kelime Anadolu ağızlarında "saf, ahmak" manalarında aşağılama tabiri olarak kullanılmaktadır (Özezen, 2022, s. 264). Amasya'nın Ziyere ağızlarında angut kullanımı vardır (DS, 1993, s. 268).

6. **arı kuşu:** (Tr.arı +Tr.kuş) Sırt bölgesi sarı renkte, karnı mavi renge yakın ağacın az bulunduğu bölgelerde yaşayan kuş cinsi (Merops apiaster). (STTA)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: arı kuşu (STTA, 2013, s. 75)

7. **atmaca** (Tr.) Avcılıkta kullanılan, gagaları iri, küçük kuşları avlayarak beslenen, kuyrukları ve bacakları uzun, yırtıcı bir kuş cinsi, ak kuş (Accipiter nisus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: atmaça (KTS, 2019, s. 89) | Çağatay: atmaça (ŞSL, 1880, s. 5) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: atmaca (LL, 1801, s. 11)

Atmaca kelimesinin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak Kitabı Mecmu-ı Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî adlı Kıpçak Türkçesi eseridir: "Atmaca toğan (KTS, 2019, s. 89)."

8. **bağırtlak** (Tr.) Eti yenilen, rengi kurşuni bir yabani kuş çeşidi, kılkuşu kuşu, katat, 'atat (Querquedula). (STTA)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: bağırlak (DLT, 2014, s. 251) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: atmaça (İzbudak, 1936, s. 6) | Çağatay: bağırtlak (Durgut, 1995, s. 154) | Eski Anadolu: bağırlak (Sarıkaya, 2019, s. 400) | 18. Yüzyıl: bağırtlak (STTA, 2013, s. 67)

9. **balaban** (Tr.) Bacak kısmı kısa, daha çok bataklık bölgelerde yaşayan, genellikle geceleri meydana çıkan bir kuş (Bataurus stellaris). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: balaban (Yüce, 1993, s. 97) | Kıpçak: balaban (CC, 2015, s. 432) | Çağatay: balaban (ŞHD, 1989, s. 69b/1) | Eski Anadolu: balaban (ADÇ, 1992, s. 399) | 18. Yüzyıl: balaban (LL, 1801, s. 257)

10. **balıkçıl / balıkçın** (Tr.) Su kenarlarında yaşayan, balık yiyerek hayatını sürdüren, turna cinsinden, uzun gagalı, uzun bacaklı bir kuş (Ardea). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: balıkçın (DLT, 2014, s. 572) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: balaban (CC, 2015, s. 432) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: balaban (Tekin, 1992, s. 399) | 18. Yüzyıl: balıkçıl (LL, 1801, s. 252)

Kelimenin geçtiği tespit edilen ilk Türkçe kaynak Hoca Mesut'un *Süheyl ü Neobahar* adlı eseridir: "Balıkçır balıklar ile içmişdi and, Örümcek şüşüpdü sinekten

kemend. Manası şöyledir: Balıkçıl, balıklarla sözleşmişti; örümcek, sinekten kemendini çözmüştü (Ciğa, 2013, s. 364).”

11. **başe** (Far.) Küçük atmaca cinsi bir kuş türü (Accipiter nisus). (DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: başe (DTV, 2012, s. 73)

12. **baykuş** (Tr.) Geceleri ortaya çıkan, etçil olan, kulak bölgesinde sorgucu olan, kemirgenleri avlayan yırtıcı kuş; hamme, tihame, kukumav, puhu kuşu (Asio otus). (KTŞ)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: bayguş (Toparlı, 2003, s. 29), baykuş (Karamanlıoğlu, 1978, s. 216) | Çağatay: baykuş (ŞHD, 1989, s. 101a/11) | Eski Anadolu: baykuş (Anaçoğlu, 2019, s. 166), peygiş (Emlik, 2007, 1919. beyit) | 18. Yüzyıl: baykuş (Karakütükçü, 2017, s. 129)

13. **baz** (Far.) krş. Doğan. (Falco peregrinus). (D)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: baz (MN, 1968, s. 34/4) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: baz (ŞHD, 1989, s. 45a/6) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: baz (UŞGD, 2010, 372. mısra)

14. **bıldırçın** (Tr.) Tavukgillerden, eti sevildiği için insanlar tarafından sık avlanan, yumurtası da makbul olan bir kuş cinsi, selva, yelve (Coturnix communis). (STTA)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: budursın (DLT, 2014, s. 599). | Harezmi: buldurçın (KE, 1997, s. 118v/9), buldurçın (Sağol, 1993, s. 305b/7) | Kıpçak: bıldurçın (Turk, 2012, s. 170), böyürçin (Caferoğlu, 1931, s. 22) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: bıldırçın (Sarıkaya, 2019, s. 285) | 18. Yüzyıl: bıldırçın (STTA, 2013, s. 38)

Bıldırçın kelimesinin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak DLT olup orada kelime “budursın” şeklindedir: “Özüm meniñ budursın, Otu anıñ çaklanur. Manası şöyledir: Sevdasını vafediyor ve diyor ki: Kalbim bıldırçın gibidir, onun sevgisinin ateşinde dönüp durur (DLT, 2014, s. 256).”

15. **boyunburan** (Tr.boyun+Tr. bur-) Ağaçkakangillerden, büyük başlı, uzun dilli, sivri ve kısa gagası olan, uzun kuyruklu, sırt bölgesi kahverengi ve kirli sarı olan kuş çeşitlerindedir, boyunçeviren adıyla da bilinir (Jynx torquilla). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: boyunburan (Durgut, 1995, s. 185) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: boyunburan (LL, 1801, s. 312)

16. **bûm** (Far.) krş. Baykuş (Strix). (BAAE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: bûm (Kaya, 1989, s. 822) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: bûm (Ekici, 2017, s. 377)

17. **butimar** (Far.) Karabatakğiller familyasından, deniz, göl veya ırmaklarda sürü hâlinde yaşayan, sudan avladığı kuşlarla beslenen, Türkçe’de karabatak olarak bilinen kuş cinsi (Phalacrocorax). (LHE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: butimar (THD, 2015, s. 54)

18. **bülbül** (Far.) Edebiyatımızda daha çok sesinin hoşluğu, güzelliği ile bilinen ve gül ile aşkına dair efsaneler anlatılan ötücü bir kuş türü, andelib, mürğ-i seher. (Luscinia megarhynchos). (DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: bülbül (MM, 2008, s. 381/4) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: bülbül (HBD, 2002, s. 66/3), (Derdiyok 2022, s. 120) | Eski Anadolu: bülbül (MT, 2017, 263. beyit) | 18. Yüzyıl: bülbül (DTV, 2012, s. 76)

Kürşat Efe kelimenin kökeni ile ilgili Arapça olduğunu yazmıştır. (Efe, 2017, s. 383) Osman Fikri Sertkaya kelimenin kökeniyle ilgili düşüncelerini ifade ettiği makalesinde kelimenin Sanskritçeden diğer dillere geçtiğini açıklamıştır (Sertkaya, 2022, s. 16).

19. **cers** (Far.) Tarla ve çayır gibi yerlerde hayatını sürdüren, böcek yiyerek beslendiği için tarıma yararlı olan, kendine özgü bir şekilde öten, çekük denen kuş, toygar kuşu, çayır kuşu, tarla serçesi, tarla kuşu, turgay, kuşgaç (Passer domesticus). (ŞADM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: cers (ŞADM, 2019, s. 289)

20. **çavuş kuşu** (Tr.) Gökkuşgunumsular takımından, 28 santim kadar uzunluğa sahip, gagası uzun, başında sorgucu bulunan, kanatları kısa, 45-85 gram kadar ağırlığa sahip kuş türü, ibibik kuşu, hüthüt, bayramcak (Upupa epops). (STTA)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: çavuş kuşu (STTA, 2013, s. 75)

21. **çaylak** (Tr.) Etçil, tavuk boyutunda, kendinden ufak kuşları ve kemirgenleri avlayarak beslenen bir kuş türü. (Milvus migrans). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: çaylak (ML, 1996, s. 64) | Eski Anadolu: çaylak (Özavşar, 2009, s. 22) | 18. Yüzyıl: çaylak (LL, 1801, s. 354)

22. **çil** (Tr.) Sülüngiller familyasından, 28-32 santim uzunlukta, arkası kahverengi, böceklerle beslenen, eti için avlanan benekli bir yaban kekliği, ferfer, ferfur, keklik (Tetrastes bonasia). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi.³ | Harezmi: çil (KHŞ, 2021, s.

³ Çil: Karahanlı Türkçesinde çil kelimesi vardır fakat mana olarak kuş olan “çil” kelimesi ile alakası yoktur.

103v) | Kıpçak: çil (Turk, 2012, s. 11) | Çağatay: çil (ŞSL, 1880, s. 163) | Eski Anadolu: çil (Akçay, 2010, s. 603) | 18. Yüzyıl: çil (LL, 1801, s. 362)

Kelime hakkında Meninski sözlüğünde “çil: dürrac, türac, keklik, tihu, kabc, perdix” karşılıkları verilmiştir (Tulum, 2011, s. 530).

23. **çoban aldankıcı** (Far. çoban+ Tr. aldankıcı) Sivri kanatlı, uzun kuyruklu, tüyleri yumuşak, küçük gagalı bir tür kuş, keçisağan, mükka adlarıyla da bilinir (Caprimulgus europaeus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: çoban aldagucu (İzbudak, 1936, s. 12) | Çağatay: çoban aldatan (ŞSL, 1880, s. 154) | Eski Anadolu: çoban aldatgucu (EATS, 2011, s. 182) | 18. Yüzyıl çoban aldatgucu (LL, 1801, s. 120)

24. **çulluk** (Tr.) Eti için sıklıkla avlanan, uzun gagaya sahip, göçebe bir kuş türü, lökeşe. (Scolopax rusticola) (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Çulık (DLT, 2014, s. 629) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. yüzyıl: çulluk (LL, 1801, s. 120) Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir: “Çulık: Üveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu (DLT, 2014, s. 191).

25. **dal** (Far.) krş. Kartal (Aquila). (ŞADM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: dal (ŞADM, 2019, s. 5/1a)

26. **deve kuşu** (Tr.) Uzun boylu, uzun bacaklı, iyi koşan fakat uçamayan iri cins bir kuş (Struthio camelus). (TLE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: tewe kuş (DLT, 2014, s. 873) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: deve kuşu (Caferoğlu, 1931, s. 34), deve kuş (BM, 2012, s. 13a/4), | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: deve kuşu (TLE, 2019, s. 34b/8)

27. **doğan/togan** (Tr.) Etçil ve iyi avcı olan, kendinden ufak kuşları ve fare gibi kemirgenleri avlayarak beslenen, kuş avlamakta kullanmak üzere eğitilebilen yırtıcı kuş, bazi (Falco peregrinus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: togan (Doğan-Usta, 2014, s. 331) | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: togan (Turk, 2012, s. 24) | Çağatay: togan (Rahimi, 2016, s. 1517) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: togan (OŞM, 2016, s. 123)

Doğan kelimesinin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak Irk Bitig'dir: “Togan kuş tanrıdan kodı tabışgan tipän kapmış. Manası şudur: Bir doğan (kendi kendine) ‘İşte bir tavşan!’ diyerek aşağı uçtu (ve onu yakalamaya çalıştı). (Tekin, 1993, 44. fal)

28. **dudu** (Far.) Papağangillerden, gagası eğri olan, insan konuşmalarını taklit edebilen, birçok farklı cinsi bulunan kuş (Psittacidae). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: dudu (ŞHD, 1989, s. 143b/8) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: dudu (LL, 1801, s. 427)

29. **ebabil** (Ar.) Sağangiller cinsinden, 16-17 santim boylarında uzunluğa sahip, kırlangıça benzediği için genelde kırlangıçla karıştırılan, 38 gram kadar ağırlıkta, uzun ve kavisli kanatları olan bir tür kuş, dağ kırlangıcı (*Apus apus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: ebabil (TMA, 1993, s. 730/18) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: ebabil (LL, 1801, s. 9)

30. **enkad** (Ar.) krş. Angıt (*Casarca ferruginea*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: enkad (LL, 1801, s. 104)

31. **fahte** (Far.) krş. Üveyik (*Streptopelia turtur*). (DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: fahta (KHŞ, 2021, s. 37r) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: fahte (ŞHD, 1989, s. 148b/3) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: fahte (Demirci, 2012, s. 340)

32. **gügercin** (Tr.) Omurgalılarından, tüyleri sık, yumurtlayarak üreyen, uzun müddet uçabilen, evcil olarak evlerde de yetiştirilip beslenen bir kuş cinsi, güvercin (*Columba*). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kögürçgen, kögürçün (Doğan-Usta, 2014, s. 198) | Karahanlı: kögürçgün (DLT, 2014, s. 734) | Harezmi: kögerçgün (KE, 1997, s. 22r/21), kögercin (Yüce, 1993, s. 148), kögerçin (KHŞ, 2021, s.57v) | Kıpçak: kögerçin (Karamanlıoğlu, 1978, s. 308)⁴, kögerçün (Toparlı, 1992, s. 556), küverçin (Houtsma, 1894, s. 99), ökerçin (Khairullah, 2015, s. 103), kügürçin (Karahana, 2013, s. 142/5) | Çağatay: kögerçin (Erbay, 2003, s. 318) | Eski Anadolu: gügercin (EATS, 2011, s. 326) | 18. Yüzyıl: gügercin (OŞM, 2016, s. 9a/3)

33. **güncişik** (Far.) krş. Serçe (*Passer domesticus*) (VRD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: güncişik (Günay, 2001, s. 504)

34. **hezar** (Far.) krş. Bülbül. (*Luscinia megarhynchos*) (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: hezar (Türkay, 1988, s. 727) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: hezar (OŞM, 2016, s. 52)

35. **huffaş** (Far.) krş. Yarasa (*Vespertilio*). (KŞGD)

⁴ Karamanlıoğlu okunuştan emin olamadığı için kögerçin, kügerçin yazıp soru işareti eklemiş, ayrıca Codex Cumanicus'ta kelimenin kügürçin olduğunu Gülistan Tercümesinin indeks kısmına yazmıştır.

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: huffaş (NBV, 1988, s. 153/6) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: huffaş (OŞGD, 1993, 31. kaside)

36. **hüdhüd** (Ar.) krş. Çavuş kuşu (VRD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: hüdhüd (ŞHD, 1989, s. 160b/2) | Eski Anadolu: hüdhüd (Yavuz, 2017, 14. beyit) | 18. Yüzyıl: hüdhüd (VRD, 2001, s. 25/4)

37. **hüma** (Ar.) Masal ve efsanelerde geçen, Kaf Dağı'nda yaşadığı düşünülen, zümrüt yeşili renkte kanatları ve boz rengi olduğu tasavvur edilen, başına konduğu kimseye mutluluk getirdiğine inanılan talih kuşu, hayalî bir kuş. (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: hümay (Sertkaya 1968, s. 45) | Kıpçak: hümay (MG, 1984, s. 4a/6) | Çağatay: hümay (ÇGT, 2012, s. 9b/1) | Eski Anadolu: hüma (EATS, 2011, s. 483) | 18. Yüzyıl: hüma (LL, 1801, s. 766)

38. **incir kuşu** (Far. incir+Tr.kuş) Genelde incir cinsi meyvelerle beslendiği için insanlar tarafından zararlı olarak görülen ve sık sık avlanan bir kuş cinsi. (Anthus trivialis) (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: incir kuşu (LL, 1801, s. 152)

39. **ishak kuşu** (Ar. ishak +Tr. kuş) Bataklık baykuşu, geceleri öten, sesi dokunaklı kuş, hak kuşu, sadece İshak şeklinde de kullanılır, baykuş cinsi bir kuştur, şebaviz (Asio flammens). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: ishak kuşu (LL, 1801, s. 138)

40. **iskete** (Yun.) Sesi güzel, serçegillerden, genelde ormanlık bölgelerde yaşam süren, zararlı böcek ve haşeratı yediği için çiftçilik için yararlı kuş türü (Parus ater). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: iskete (EATS, 2011, s. 390) | 18. Yüzyıl: iskete (LL, 1801, s. 138)

41. **karabatak** (Tr.kara +Tr. batak) Balık avlayan, tüyleri siyah renkte, uzun gagalara sahip deniz kuşu türü (Phalacrocorax). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: karabatak (ŞSL, 1880, s. 215) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: karabatak (LL, 1801, s. 597)

42. **karatavuk:** (Tr.kara+Tr. tavuk) Siyah tüyleri olan, boz renkli, böcek ve meyve benzeri şeylerle beslenen sötücü olan kuş cinsi bir hayvan, hoş sadalı bir kuştur, bakkal ve bozbakkal adlarıyla da bilinir. (Turdus merula).(LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: karatavuk (ŞSL, 1880, s. 215) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: karatavuk (LL, 1801, s. 597)

43. **karga** (Tr.) Siyah tüylere sahip, bahçe ve tarlalardaki ürünlere zarar verdiği için zararlı olarak nitelendirilen, leşle beslenen, sesinin çirkinliği ile meşhur kuş, gurab, zağ, kelag (Corvus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: karga (DLT, 2014, s. 686) | Harezmi: karga (NF, 2014, s. 179) | Kıpçak: karga (DM, 2003, s. 11b/13) | Çağatay: karga (ÇGT, 2012, s. 9b) | Eski Anadolu: karga (EATS, 2011, s. 423) | 18. Yüzyıl: karga (LL, 1801, s. 598)

Karga kelimesinin tespit edildiği en eski örnek DLT'dir: "Karga karısın kim bilir, kişi alasin kim tapar? Manası şöyledir: Karganın ihtiyarını gencini kim ayırt edebilir? Aynı şekilde insanın içini kim bilebilir? (DLT, 2014, s. 214)."

44. **kartal** (Tr.) Kara tüylere sahip, yükseklerde yuva kurup yükseklerde yaşayan, iyi avcı olan, etçil, bazen avını yükseklerde çıkarıp kayalıklara fırlatarak parçalayan güçlü bir yırtıcı kuş, rahme, dâl. (Aquila). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: kartal (BM, 2012, s. 16b/5) | Çağatay: kartal (ŞSL, 1880, s. 228) | Eski Anadolu: kartal (Doğan, 2001, s. 626) | 18. Yüzyıl: kartal (LL, 1801, s. 598)

Kartal kelimesi DLT'de geçer fakat "Kartal et: parçalanmış et" (Atalay, 1986, I, 483) manasındadır. İkinci olarak yine DLT'de "kartal: Akli karalı, alaca renkli" (Atalay, 1986, II, 234) manasında geçmektedir. Ayrıca "kartalmak: Yaranın başı koparılmak" (Atalay, 1986, II, 234) manasında fiil şeklinde kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere üç kullanımda da kartal kelimesinin yırtıcı kuş olan kartal ile herhangi bir alakası yoktur. Çağatay Türkçesinde kartal yerine "bürgüt, karakuş, kök anal, tevakün, tavşancıl" kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 95).

45. **kaya kuşu** (Tr.) Serçe kadar başı olan, göğsü kızıl bir kuştur, kış günlerinde bahçelere gelip güzel öten bir hayvan, başı kızıl olup serçeye benzer. (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: kaya kuşu (LL, 1801, s. 621)

46. **kebg** (Far.) krş. Keklik (Perdrix). (ŞMŞD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: kebg (NBV, 1988, s. 1493/1) | Eski Anadolu: kebg (Akdoğan- Kutsal, 2019, s. 366) | 18. Yüzyıl: kebg (ŞMŞD, 1996, s. 511)

47. **kebuter** (Far.) krş. Güvercin (Columba). (KŞGD)

Köktürk: tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: kebuter (Özkan, 2021, s. 294) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: kebuter (NBV, 1988, s. 541/6) | Eski Anadolu: kebüter (Tarlan, 1967, 950. beyit) | 18. Yüzyıl: kebuter (UŞGD, 2010, 7. kaside)

48. **keklik** (Tr.) Eti yendiği için insanlar tarafından sık sık avlanan, kırmızı renk ayak ve gagalara sahip kuş türü (Perdrix). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Kekelik (Gabain, 1988, s. 279) | Karahanlı: keklik (DLT, 2014, s. 700) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: keklik (Caferoğlu, 1931, s. 43) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: keklik (LL, 1801, s. 682)

Keklik kelimesinin tespit edildiği en eski Türkçe eser DLT'dir: "Keklik (DLT, 2014, s. 241)"

49. **kerkenez** (Tr.) Kartalgillerden, leşle beslenen, 35 santimetre uzunluğunda, kızılımsı ve uzun tüyleri olan, doğan türü bir kuş (Falco tinnunculus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: kerkenez (EATS, 2011, s. 444) | 18. Yüzyıl: kerkenez (LL, 1801, s. 674)

50. **kerkes** (Ar.) krş. Akbaba (Vultur monachus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: kerkez (DM, 2003, s. 11b/13) | Çağatay: kerkes (TEH, 1993, s. 712b/3) | Eski Anadolu: kerkez (Ciğa, 2013, s. 360) | 18. Yüzyıl: kerkes (LL, 1801, s. 674)

51. **kilkuyruk** (Tr.) Ördekgillerden, 55-65 cm arasında uzunluğa sahip, kuyruğu sivri, uzun boyunlu bir yaban ördeği cinsi olup gagası ve ayakları mavi renkte kuş cinsi (Anas acuta). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: kilkuyruğu (BM, 2012, s. 16b/9) | Çağatay: kıl kuyruğu (ML, 1996, s. 65) | Eski Anadolu: kilkuyruk (EATS, 2011, s. 46) | 18. Yüzyıl: kilkuyruk (LL, 1801, s. 634)

52. **kırlangıç** (Tr.) Kırlangıçgillerden, geniş gagalı, gagası kısa ve ucu yassı, 15-20 santim boyunda, küçük, göçebe, eti yenebilen bir kuş cinsi (Hirundo). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: karlıgaç (Usta-Doğan, 2014, s. 168) | Karahanlı: karlıgaç (DLT, 2014, s. 688), kargılaç (DLT, 2014, s. 686) | Harezmi: karlugaç (NF, 2014, s. 31) | Kıpçak: karlagaç (Houtsma, 1894, s. 89), karlagaş (TZ, 1945, s. 19b), karlagaç (TZ, 1945, s. 19b), karlavuş (Caferoğlu, 1931, s. 71), kırlagaç (İH, 1936, s. 23) | Çağatay: karlanguç (ŞSL, 1880, s. 218) | Eski Anadolu: kırlangıç (EATS, 2011, s. 451), kırlagaç (EATS, 2011, s. 452), kırlankuş (EATS, 2011, s. 452) | 18. Yüzyıl: kırlangıç (LL, 1801, s. 626)

Kelime eski Uygur Türkçesi devrinde "karlıgaç" şeklindedir (Doğan-Usta, 2014, s. s. 169). DLT'de geçen "kargılaç" şekli göçüşme ile meydana gelmiştir. Çağatay Türkçesinde kırlangıç yerine "çunçuk, karça" kelimeleri kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 80) Kelime Kazak Türkçesinde karlıgaş olarak yaşamaktadır (Kaplanıran, 2016, s. 1172).

53. **kız kuşu** (Tr.) Yağmur kuşugillerden, bataklık ve çayırlarda yaşayan, hızla üreyen, başında dik ve uzun bir tepeliği bulunan, Asya ve Avrupa'da yaşayan böcek beslenen bir kuş (Vanellus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit

edilemedi. | Kıpçak: kız kuşu (İH, 1936, s. 22) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: kız kuşu (EATS, 2011, s. 455) | 18. Yüzyıl: kız kuşu (LL, 1801, s. 628)

54. kuğu (Tr.) Perde ayaklı, uzun bir boyna sahip, boyun kısmı kıvrık ve geniş olan, büyük bir su kuşudur, ayakları perdeli bir kuş türü (Cygnus olor). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kuku (Tekin, 1993, s. 57) | Karahanlı: kugu (DLT, 2014, s. 544) | Harezmi: kuku (KHS, 2021, s. 73v), koğu (Taymas, 1934, s. 44), kugu (Özkan, 2021, s. 288) | Kıpçak: kuğu (Atalay, 1945, s. 210) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: kuğu (LL, 1801, s. 653)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak *İrk Bitig* adlı Türkçe fal kitabıdır. “Er süke barmış yolta atı armış er kugu kuşka sokuşmuş. Kuğu kuş kanatına urup anın kalıyu barıpan ögişe kañña tegürmiş. Çevirisi şöyledir: Bir adam savaşa gitmiş. Yolda atı yorulmuş. Adam bir kuğuya rastlamış. Kuğu (onu) kanadına alarak böylece yükselip (adamı) annesine ve babasına ulaştırmış (Tekin, 1993, 35. fal).” DLT’de kuğu manasında “korday” kelimesi vardır (DLT, 2014, s. 551).

55. kumru (Far.) Güvercinler takımından, boz renge sahip, eti yenilebilen bir kuş cinsi (Streptopelia turtur). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: kumri (Özkan, 2021, s. 195) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: kumri (ÇGT, 2012, s. 7/9) | Eski Anadolu: kumrı (Yavuz, 2017, 1561. beyit) | 18. Yüzyıl: kumrı (UŞGD, 2010, 3410. mısra)

56. kuyruksalan (Tr.kuyruk+Tr.sal-) Siyah beyaz tüyleri olan, 18 santim boylarında, göğüs kısmı kara, sırtı gri renge sahip, uzun kuyruğu olan, böceklerle beslenen kuş cinsi, kuyruksallayan kuşu, yont kuşu (Motacilla). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: kuyruksalan (LL, 1801, s. 666)

57. kuzgun (Tr.) Ötücü kuşlar takımının kargagiller familyasından, tüyleri siyah renkli, Anadolu’da karakarga, alakarga, sığırcık, sakça adlarıyla da bilinen kuş cinsi (Corvus corax). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kuzgun (Taner, 2022, s. 27) | Karahanlı: kuzgun (DLT, 2014, s. 753) | Harezmi: kuzgun (Özkan, 2021, s. 295) | Kıpçak: kuzgun (İMS, 1992, s. 455b/2) | Çağatay: kuzgun (ŞHD, 1989, s. 151a/5) | Eski Anadolu: kuzgun (EATS, 2011, s. 485) | 18. Yüzyıl: kuzgun (LL, 1801, s. 650)

Kuzgun sözcüğünün tespit edildiği en eski Türkçe kaynak *İrk Bitig*’dir. “Kuzgun sabı tenrigerü yalbarur. Manası şöyledir: Kuzgunun sözü (ise) tanrıya yalvarıştır (Tekin, 1993, 54. fal).”

58. küleğ (Far.) krş. Turna (Grus grus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: küleğ (UŞGD, 2010, 3173. mısra)

59. lalrak (Far.) krş. Leylek (Ciconia ciconia). (ABD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: laklak (Bayram, 2006, s.121). İlhan Ayverdi, laklak kelimesinin Farsça leglek'in Arapçalaşmış şekli olduğunu belirtir (MBTS 2010: 734).

60. **leylek** (Far.) Kışın tropikal Afrika'da yaşayan, siyah telekli, uzun gagalı, böcek, balık, fare vb. hayvanlarla beslenen büyük bir göçmen kuş, laklak (*Ciconia ciconia*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: leglek (ML, 1996, s. 67) | Eski Anadolu: leglek (Ciğa, 2013, s. 364) | 18. Yüzyıl: leylek (LL, 1801, s. 735)

Çağatay Türkçesinde leylek yerine "akar, cınçanak" kelimeleri kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 95).

61. **martı** (İt.) Genelde beyaz reng e sahip, ayakları perdeli olan, güvercinden büyük, eti yenmeyen yüzücü deniz kuşu, hamsıkuşu. (*Larus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: martı (LL, 1801, s. 738)

62. **mezeldek** (Tr.) Günümüzde soyu tükenme tehlikesi altında olan, tarla, mera gibi yerlerde yaşayan, geniş kanatları olan kuş, anguta benzeyen küçük toy kuşu, balıkçıl kuşu, yaban ördeği (*Otis tetrix*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: mezeldek (LL, 1801, s. 740)

Mezeldek kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski eser 1541'de telif edilen *Lügat-i Nimetullah* adlı Farsça- Türkçe sözlüktür: "Tezerv: Durraç ve mezeldek dedikleri kuştur, çeltik yerlerinde çok olur (İnce, 2015, s. 198)."

63. **nesr** (Ar.) krş. Akbaba (*Vultur monachus*). (VRD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: nesr (LM, 1993, 3132. beyit) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: nesr (VRD, 2001, s. 27/39)

64. **papağan** (Ar.) Duyduğu sesleri tekrar etmekte maharetli, gagası eğri, birçok farklı cinsi bulunan bir kuş cinsidir, dudu kuşu da denir (*Psittacidae*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: papağan (LL, 1801, s. 221)

Papağan yerine Çağatay Türkçesinde "tuti, sehne, kapgan" kelimeleri kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 81-82).

65. **piristû** (Far.) krş. Kırlangıç (*Hirundo*) (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: piristü (KŞGD, 1992, s. 618)

66. **saka** (Yun.) Kafeste beslenir, güzel öter ve bazısı su çeker, güzel sese sahip, kırmızı sarı tüyleri bulunan bir kuş türü (*Carduelis Carduelis*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: saka (Kaya, 1994, s. 244) | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: saka (CC, 2015, [İtalyan bölümü] s. 55b/26) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: saka (LL, 1801, s. 463)

Çağatay Türkçesinde saka kuşu yerine “kotan, gav, karkunak” kelimeleri kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 80)

67. **saksağan** (Tr.) Beyaz karnı olan, kuyruğu uzun, kül renginde kanat ve kuyrukları bulunan, kargagillerden bir kuş cinsidir, ağızlarında karakarga, gacak, kazmalı, sağrak adlarıyla da bilinir (*Pica pica*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: sagızgan (Bang-Gabain, 1929, VI, s. 179) | Karahanlı: sagızgan (DLT, 2014, s. 799) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: sagasgan (Caferoğlu, 1931, s. 53), sagsagan (Atalay, 1945, s. 231), saksagan (İzbudak, 1936, s. 38), saksikan (İMS, 1992, s. 354b/3), sasikan (KGT, 1978, s. 235/1) | Çağatay: sakızgan (LM, 1993, 830. beyit) | Eski Anadolu: sağsikan (EATS, 2011, s. 578), saksikan (EATS, 2011, s. 580) | 18. Yüzyıl: saksagağan (LL, 1801, s. 511)

Tepeköy, Torbalı-İzmir ağzında “gacak, gıcık (DS 1993, 2026)”, Osmaniye ve Adana ağzlarında “kazmalı (DS, 1993, s. 2713)”, Merzifon ağzlarında “sağrak (DS, 1993, s. 3515)” adlarıyla da bilinir.

68. **serçe** (Tr.) Serçegillerden, toplu yaşamayı sevdiği için büyük sürüler halinde dolaşan, 11-12 santim boylarında, 50 kadar farklı cinsi bulunan kuş türü. (*Passer domesticus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: serçe (DLT, 2014, s. 812) | Harezmi: serçe (Taymas, 1934, s. 59) | Kıpçak: serçe (DM, 2003, s. 12a), çerçe (Caferoğlu, 1931, s. 28), serçe (BM, 2012, s. 16b/3), sirçe (BV, 1986, s. 48b/24), sirçe (TZ, 1945, s. 25a/10), şerçe (TZ, 1945, s. 25a/10), şirşe (TZ, 1945, s. 25a/10) | Çağatay: serçe (ŞSL, 1880, s. 185) | Eski Anadolu: serçe (Ciğa, 2013, s. 334) | 18. Yüzyıl: serçe (LL, 1801, s. 460)

Serçe kelimesinin geçtiği en eski Türkçe kaynak DLT’dir: “Seçe (DLT, 2014, s. 541).”

Harezmi Türkçesinde serçe yerine “çipçuk” kelimesi vardır. Çağatay Türkçesinde serçe yerine “çipçik, çimçik, çupçuk, cimcik, çopçuk, çümçek, dagser” kelimeleri kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 80). Eski Uygur Türkçesinde serçe yerine “kuşgaç” kelimesi kullanılmaktadır (Tokyürek, 2013, s. 234).

69. **sıgırcık** (Tr.) Serçegillerden, uzun gagalı, böceklerle beslenen, sürü halinde yaşayan, kısa kuyruklu, uzun gövdeli bir kuş (*Sturnus vulgaris*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: sıgırcık, sıgırcuk (DLT, 2014, s. 818) | Harezmi: sıgırcık (Taymas, 1934, s. 61) | Kıpçak: sıgırcık (DM, 2003, s. 12a), sıgırcuk (DM, 2003, s.

12a), şırşık (Atalay, 1945, s. 236) | Çağatay: sığır kuşu (ŞSL, 1880, s. 198) | Eski Anadolu: sığırçık (EATS, 2011, s. 34) | 18. Yüzyıl: sığırçık (LL, 1801, s. 524)

Sığırçık kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir: "Sığırçık ve sığırçuk (DLT, 2014, s. 251)."

70. sungur (Tr.) Doğana benzeyen 48-65 santim uzunluğunda, 160-220 santim kanat genişliğine sahip yırtıcı, avcı kuş, akdoğan (Falcorustucolus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: sunkur (KB, 2008, 5639. beyit) | Harezmi: sunkur (KHŞ, 2021, s. 19v) | Kıpçak: sonkur (BM, 2012, s. 16b/7), sunkur (Atalay, 1945, s. 242), songur (CC, 2015, s. 55a/20) | Çağatay: sungar (ŞSL, 1880, s. 193), sungar (DTO, 1870, s. 361), sunkar (DTO, 1870, s. 361) | Eski Anadolu: sungur (EATS, 2011, s. 618) | 18. Yüzyıl: sungur (LL, 1801, s. 536)

Kelimenin tespit edildiği en eski kaynak DLT'dir: "Kiçig ulugka turuşmas, kurguy sunkurka karışmas. Manası şöyledir: Küçük, güçlü bile olsa büyüğe mukavemet edemez; çünkü büyüğün hileleri ve akli vardır. Nasıl ki atmaca sungurların en büyüğü ile baş edemez (DLT, 2014, s. 316)."

71. süglün /sülün (Tr.) Sülün, uzun kuyruklu, eti yenildiği için insanlar tarafından sıklıkla avlanan, parlak tüyleri olan, ağaçlık alanlarda, açık arazilerde yaşayan bir kuş, tezerv (Phasianus colchicus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: süglün (DLT, 2014, s. 839) | Harezmi: süklün (KHŞ, 2021, s. 37r) | Kıpçak: süglün (İzbudak, 1936, s. 44) | Çağatay: süglün (ŞSL, 1880, s. 192) | Eski Anadolu: süglün (EATS, 2011, s. 621) | 18. Yüzyıl: sülün (LL, 1801, s. 488)

Sülün kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir. Kelime DLT'de "süglün" olarak geçmektedir (DLT, 2014, s. 223).

72. şahbaz (Far.) İri, gösterişli ve beyaz bir doğan cinsi (Falco peregrinus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: şahbaz (KHŞ, 2021, s. 12r) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: şahbaz (ŞHD, 1989, s. 153b/6) | Eski Anadolu: şahbaz (Yavuz, 2017, 1120. beyit) | 18. Yüzyıl: şehbaz (LL, 1801, s. 618)

73. şahin (Far.) Kartalgillerden, başı ve gözleri büyük, göğsü geniş, avcılığı meşhur bir kuş cinsi (Buteo buteo). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: şahin (DM, 2003, s. 12a/14) | Çağatay: şahin (ŞSL, 1880, s. 202) | Eski Anadolu: şahin (Ciğa, 2013, s. 364) | 18. Yüzyıl: şahin (LL, 1801, s. 496)

74. şebaviz (Far.) krş. İshak kuşu (Otus scopus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: şebaviz (KŞGD, 1992, s. 618)

75. tavşancıl (Türkçe) Tavşan avlayarak beslenen kartal, akbaba vb. yırtıcı kuş (Hieraaetus fasciatus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: tavşancıl (Houtsma, 1894, s. 85) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: tavşancıl (Ciğa, 2013, s. 295) | 18. Yüzyıl: tavşancıl (LL, 1801, s. 555)

Çağatay Türkçesinde “tavşancıl” yerine “bürgüt” kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 95).

76. **tavus** (Ar.) Sülüngillerden, boyu 110-125 cm civarında, erkek cinsinin uzun kuyrukları olan, tüylerinin güzelliği ile meşhur, edebiyatımızda genellikle açık kuyruğunun güzelliği ile anılan Hindistan kökenli kuş türü (Pavo). (SİOD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: tavus (KHS, 2021, s. 36v), (Hacıeminoğlu, 2000, 1113. beyit) | Kıpçak: tavus (KGT, 1978, s. 239/2) | Çağatay: tavus (NBV, 1988, s. 64/8) | Eski Anadolu: tavus (Ciğa, 2013, s. 125) | 18. Yüzyıl: tavus (SİOD, 2019, s. 1b)

77. **tezerv:** (Far.) krş. Sülün (Phasianus colchicus). (KŞGD).

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: tezerv (NBV, 1988, s. 295/5) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: tezerv (KŞGD, 1992, s. 618)

78. **toy** (Tr.) Toygiller familyasından eti için avlanan bir kuş cinsidir, bölüğü ve saflığı edebî eserlerde sıklıkla geçer (Otis tarda). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: toy (DLT, 2014, s. 894), tod (DLT, 2014, s. 894) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: toy (İzbudak, 1936, s. 47) | Çağatay: toy (ŞSL, 1880, s. 129) | Eski Anadolu: toy (Ciğa, 2013, s.174) | 18. Yüzyıl: toy (LL, 1801, s. 573)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT’dir. Burada Kaşgarlı “Töd: Toy kuşudur, -d sesini -y olarak söyleyen halklar (Çiğiller) töy der.” demiştir (DLT, 2014, s. 495).

79. **toygarg** (Tr.) Toygargiller familyasından, salyangoz ve böceklerle beslenen, yüz kadar kuşun sesini taklit edebilen bir kuş cinsi, tarla kuşu, turgay, çayır kuşu (Alauda arvensis). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: turgay (İzbudak, 1936, s. 48), durgay (BM, 2012, s. 17a/5) | Çağatay: torgay (DTO, 1870, s. 226) | Eski Anadolu: turgay (Ciğa, 2013, s. 247) | 18. Yüzyıl: toygarg (LL, 1801, s. 573)

Kelime “torgay” şeklinde de kullanılmıştır. Torgay-toygarg kullanımlarında göçüşme vardır.

80. **turaç** (Ar.) Sülüngillerden, 34 santim uzunluğa sahip, tüyleri güzel, Asya ve Avrupa’da yaşayan, etçil ve otçul beslenen, günümüzde soyu azalmış olan bir kuş türü, duraç, dürrac (Francolinus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: dürrac (EATS, 2011, s. 243) | 18. Yüzyıl: turaç (LL, 1801, s. 328)

81. **turna** (Tr.) Turnagiller familyasından, siyah, gri veya beyazımsı benekli, Avrupa ve Asya’da sürü hâlinde yaşayan büyükçe kuş türü (*Grus grus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: *turıya* (Tekin, 1993, s. 65) | Karahanlı: *turna* (DLT, 2014, s. 902) | Harezmi: *turna* (Taymas, 1934, s. 76) | Kıpçak: *turna* (CC, 2015, s. 55a/12) | Çağatay: *turna* (LM 1993, 844. beyit) | Eski Anadolu: *turna* (Ciğa, 2013, s. 361) | 18. Yüzyıl: *turna* (LL, 1801, s. 564)

Turna kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser *İrk Bitig’dir* (Doğan-Usta, 2014, s. 345). Turna eski Türklerde önemli bir hayvan olarak kabul edilmiştir. Turna manevi önderlerin, hakikat sahiplerinin sembolü olarak bilinmiştir. Ahmet Yesevi de turna donuna girmiştir (Doğan, 2001, s. 623).

82. **üveyik** (Tr.) Güvercingiller familyasından, ekili alanlara yakın yerlerde hayatını sürdüren, eti yendiği için insanlar tarafından sıklıkla avlanan boz renge sahip kuş türü. (*Streptopelia turtur*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: *ügeyik* (Ciğa, 2013, s. 295) | 18. Yüzyıl: *üveyik* (LL, 1801, s. 209)

Çağatay Türkçesinde *üveyik* yerine “fahte” kelimesi kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 100).

83. **yapalak** (Tr.) krş. Baykuş (*Strix*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: *yapalak* (İzbudak, 1936, s. 51) | Çağatay: *yapalak* (ML, 1996, s. 68) | Eski Anadolu: *yapalak* (EATS, 2011, s. 736) | 18. Yüzyıl: *yapalak* (LL, 1801, s. 769)

Yapalak kelimesine İdrak haşiyesinde “kartal” manası verilmiştir. Halbuki diğer tüm devirlerde “yapalak” kelimesi “baykuş, puhu kuşu” manalarında kullanılmıştır. Burada yazar veya müstensihinden kaynaklanan bir hata olmalıdır.

84. **yarasa** (Tr.) Yarasa takımından, omurgalı, uçabilen, geceleri açığa çıkan, gövdesi ince kıllarla kaplanmış, gözleri az gördüğü için genelde ses yankıları ile yönünü bulan bir kuş cinsi (*Chiroptera*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: *yarasag* (Özkan, 2021, s. 298) | Kıpçak: *yarasa* (Caferoğlu, 1931, s. 120) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: *yarasa* (Ciğa, 2013, s. 333) | 18. Yüzyıl: *yarasa* (LL, 1801, s. 784)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski eser DLT’dir: Burada kelime “yarısa” olarak geçer (DLT, 2014, s. 631). Çağatay Türkçesinde *yarasa* yerine “huffaş” kelimesi kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 80).

85. **yelve** (Tr.) krş. Bildircin (*Flurya*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: *yelve* (Caferoğlu, 1931, s. 124) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: *yalva* (EATS, 2011, s. 731) | 18. Yüzyıl: *yelve* (LL, 1801, s. 805)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak *Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak* adlı eserdir. Burada kelime “yelve” olarak geçmektedir (KTS, 2019, s. 318).

86. **yund kuşu** (Tr.) krş. Kuyruk salan (Motacilla). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: yund (LL, 1801, s. 849)

Kelime ilk olarak Bahşayış Lügati'nde geçmektedir: "Yund kuşu: Kırmızı başlı bir tür serçe, peygamber kuşu (Turan, 2001, s. 176)."

87. **zağ** (Far.) krş. Karga (Corvus). (AMAD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: zağ (KHŞ, 2021, s. 52v) | Kıpçak: zağ (KGT, 1978, s. 239/1) | Çağatay: zağ (ÇGT, 2012, s. 78b/9) | Eski Anadolu: zağ (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 400) | 18. Yüzyıl: zağ (AMAD, 2019, s. 3b)

D. Büyükbaş, Küçükbaş ve Ehlî Hayvanlar

Büyükbaş hayvan; sığır ve manda cinsinden olan hayvanlar ve bunların yavrularıdır. Yavrularına ayrı ad verilen birçok büyükbaş hayvan vardır, ineğin yavrusuna dana, düve, buzağı denmesi gibi. Küçükbaş hayvan ise koyun, keçi ve bunların yavrularına verilen addır. Küçükbaş hayvanların da yavrusuna genelde farklı isimler verilir. Koyun yavrusuna kuzu denmesi gibi. Ehlî/evcil hayvan ise insana alışmış olup insandan kaçmayan hayvanlardır. Bu yazıda 21 büyükbaş, küçükbaş ve ehli/evcil hayvan incelenmiştir.

1. **boğa** (Tr.) Omurgalılarından, tüylü, dört ayaklı, eti yenen ve derisinden yararlanılan, damızlık erkek sığır (Bos taurus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: buka (ibare Tonyukuk yazıtı Batı cephesi 6. satırda geçer, Erdem, Demirci 2023: 772) | Eski Uygur Türkçesi: boga (Tekin, 1976, s. 369) | Karahanlı: buka (DLT, 2014, s. 599) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: boga (CC, 2015, s. 54b/26) | Çağatay: boğa (ŞSL, 1880, s. 82), buka (Besli, 2010, s. 23), buğa (Besli, 2010, s. 23) | Eski Anadolu: boğa (Özkan, 2014, s. 105) | 18. Yüzyıl: boğa (LL, 1801, s. 293)

Boğa kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak Orhun yazıtlarıdır. Burada kelime "buka" şeklindedir (ETS 2020, s. 54).

2. **buzacağı /buzacağı** (Tr.) Yeni doğmuş, süt emmekte olan sığır yavrusu (Bos primigenius taurus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: buzagu (Taner 2022: 68) | Karahanlı: buzagu (DLT, 2014, s. 605) | Harezmi: buzagu (NF, 2014, s. 237), (Şeker, 2018, s. 205/16) | Kıpçak: buzaguw (BM, 2012, s. 13a/6), buzagu (KFT, 1989, s. 271b/28), buzav (CC, 2015, s. 54a/27) | Çağatay: buzagu (ÇGT, 2012, s. 38a/7) | Eski Anadolu: buzagu (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 248) | 18. Yüzyıl: buzağı (LL, 1801, s. 287).

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe metin İrk Bitig'dir: "Ürün esri ingek buzagulaçı bolmuş. Manası şöyledir: Ak benekli bir inek buzağılamak üzere imiş (Yıldırım, 2013, 34. fal)."

3. **büz** (Far.) krş. Keçi (Capra hircus). (AHE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit

edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: büz (Şahin, 2016, s. 850).

4. **büzgale** (Far.) krş. Oğlak (Capra hircus). (AHE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: büzgale (Şahin, 2016, s. 850)

5. **camız /camus:** (Far.) Çift toynaklıgillerden, derisi kalın, suda zaman geçirmeyi seven, eski dönemlerde yük taşımada sıklıkla kullanılan, dört ayaklı sığır cinsi iri hayvan, su sığırı, manda, kömü, akheban (Buffelus). (STTA)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: camus (STTA, 2013, s. 95)

6. **it** (Tr.) krş. Köpek (Canis familiaris). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: it (Burada “it yılı” şeklinde yıl ismi olarak geçer. Demirci-Erdem, 2023, s. 599) | Eski Uygur Türkçesi: it (Wilkens, 2021, s. 291) | Karahanlı: it (DLT, 2014, s. 86), it (SKTS, 2012, s. 335) | Harezmi: it (Yüce, 1993, s. 88) | Kıpçak: it (CC, 2015, s. 54b/6) | Çağatay: it (NBV, 1988, s. 973/2) | Eski Anadolu: it (Ciğa, 2013, s. 29) | 18. Yüzyıl: it (OŞM, 2016, s. 19b/2)

İt kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak Bilge Kağan yazıtı, Güney cephesi 10. satırdır. (Tekin, 2003, s. 244) Kelime burada kalın t ile yazılmıştır ve “it” şeklindedir.

12 hayvanlı Türk takviminde it (köpek) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün on birinci senesi it yılıdır. Bilge Kağan babasının it yılında öldüğünü belirtir. İt yılının bolluk yılı olacağına inanılır. “İt yılı ek, domuz yılı biç” şeklinde bir atasözü de it senesinin bolluk yılı olacağına inanıldığını gösterir (Külcü, 2015, s. 2).

7. **kebş** (Ar.) krş. Koç (Ovis aries). (KFD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: çepiş (DLT, 2014, s. 619) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: çepiş (EATS, 2011, s. 172) | 18. Yüzyıl: kebş (KFD, 2006, s. 691/5)

8. **keçi** (Tr.) Geviş getiren, eti, derisi, sütü, yünü için beslenen, bitkilere zarar veren, memeli, ehli, dört ayaklı bir hayvan (Capra hircus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: eçkü (Doğan-Usta, 2014, s. 122) | Karahanlı: eçkü (DLT, 2014, s. 632) | Harezmi: eçki (Özkan, 2021, s. 287), eçkü (Özkan, 2021, s. 287) | Kıpçak: eçki (BM, 2012, s. 9a/6), içkü (İMS, 1992, s. 247b/4), ikşi (TZ, 1945, s. 11a/4), işke (TZ, 1945, s. 14a/11), işki (TZ, 1945, s. 33b/10) | Çağatay: öçkü (ŞSL, 1880, s. 180) | Eski Anadolu: kiçi (EATS, 2011, s. 457) | 18. Yüzyıl: keçi (LL, 1801, s. 670)

Keçi kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT’dir: “Erkeç eti em bolur, eçkü eti yem bolur. Manası şöyledir: Erkeçin eti deva olur; keçinin eti ise şişirici olur; karında gazı harekete geçirir (DLT, 2014, s. 602).” Clauson, sözlüğünde kelime hakkında “keçi Oğuzca’da bozulmuş bir biçimdir” demiştir (Clauson, 1974, s. 24b).

9. **kedi** (Tr.) Kedigillerden, omurgalı, tüylü, dört ayaklı, köpek dişleri iyi gelişmiş, kısa ve yuvarlak burunlu, evcil ve yabancı pek çok türü bulunan etçil, memeli hayvan, hırre, gürbe (*Felis domesticus*). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: kedi (EATS, 2011, s. 436) | 18. Yüzyıl: kedi (OŞM, 2016, s. 20a)

Kedi kelimesi yerine Divanü Lügati't-Türk'te, Resulî Sözlüğünde, "çetük" kelimesi vardır (Golden, 2000, s. 407) Dede Korkut'ta da kedi yerine "çetük" kelimesi kullanılır: "Ne oturursun? İtünü ulutmayan çetüğün mavlatmayan alplar başı Kazan oğluyıla serhoş yaturlar. Manası şöyledir: Ne oturuyorsun? İtini ulutmayan, kedisini miyavlatmayan alplar başı Kazan oğluyıla sarhoş yatıyorlar (Özkan, 2014, s. 147)." Kedi yerine Eski Anadolu Türkçesinde "çedük (EATS, 2011, s. 172)", "büsük (EATS, 2011, s. 155)", "çetik (EATS, 2011, s. 176)", "çetük (EATS, 2011, s. 176)" kelimeleri kullanılmaktadır. "Çetük" kelimesi Boyabat ve Ayancık ağızlarında yaşamaktadır (DS, 1993, s. 1152). Tarama Sözlüğünde Türklerin kedi yerine "pisi, çetük, kedence, püşek" kelimelerini kullandıkları belirtilmiştir (TS, 1996, s. 3198).

10. **koç** (Tr.) Damızlık erkek koyun, keş (Ovis aries). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: koç (Tekin, 1976, s. 413), koçkar (Doğan-Usta, 2014, s. 192) | Karahanlı: koç, koçnar (DLT, 2014, s. 724) | Harezmi: koçkar (NF, 2014, s. 148), (Gen, 2009, s. 88) | Kıpçak: koç (BM, 2012, s. 13a/8), koçkar (Caferoğlu, 1931, s. 78) | Çağatay: koçkar (ÇGT, 2012, s. 108a/1) | Eski Anadolu: koç (EATS, 2011, s. 463) | 18. Yüzyıl: koç (LL, 1801, s. 640)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT'dir. "İki koçnar süsüdü. Manası şöyledir: İki koç toslaştı (DLT, 2014, s. 319)" Burada kelime "koçnar" şeklindedir. Kaşgarlı Mahmut, DLT'de "Oğuzlar koç der, kelimenin aslı koçnardır, demiştir (DLT, 2014, s. 161).

11. **koyun** (Tr.) Memelilerden, dört ayaklı, çok kalın yünlere sahip, otçul, insanlar tarafından eti, sütü, yünü için beslenen küçükbaş hayvan, dağın, şat, ganem, miş, gusfend, kurban bayramlarında en çok kesilen hayvanlardandır (Ovis aries). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: koñ (Erdem, Demirci 2023: 368) | Eski Uygur Türkçesi: koñ (Doğan-Usta, 2014, s. 194), koyun (Kaya, 1994, s. 453), koyun (Kaya, 1994, s. 453) | Karahanlı: kōn (Kaşgarlı kelimenin Argu lehçesinde geçtiğini belirtir; DLT, 2014, s. 727), kōy, koy (DLT, 2014, s. 732) | Harezmi: koy (NF, 2014, s. 175), koyun (Yüce, 1993, s. 148) | Kıpçak: koy (BV, 1986, s. 40b/15), koyun (İN, 1989, s. 57b/3), koyun (BM, 2012, s. 13a/7) | Çağatay: koy (ÇGT, 2012, s. 51/7), | Eski Anadolu: koy (EATS, 2011, s. 473), koyun (EATS, 2011, s. 473), koyun (EATS, 2011, s. 474) | 18. Yüzyıl: koyun (LL, 1801, s. 665)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser Orhun yazıtlarıdır, Kül Tigin Doğu cephesi, 12. satırdaki ifade şöyledir: "Kañın kagan süsi böri teg ermiş, yağısı koñ teg ermiş. Manası şöyledir: Babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşman askeri koyun gibi imiş (Tekin, 2003, s. 151)." İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde de koyundan şöyle bahsedilir: "Koy yılki egidsär yılña aşılır. Manası şöyledir: Koyun (ve) büyük baş hayvan beslenirse (sayıları) yıldan yıla artar (İKP, 2011, s. XIII/6)." Çağatay Türkçesinde koyun yerine "ganem, cıgılduz, koy, koyan, koyun" kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 83).

12 hayvanlı Türk takviminde koyn (koyun) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün sekizinci senesi koyn yılıdır. Kültigin koyn senesinde ölmüştür. Koyun yılının zor geçeceğine inanılır (Külcü, 2015, s. 2).

12. **köpek** (Tr.) İyi koku alma özelliğine sahip, memelilerden, doğurarak üreyen, dört ayaklı, birçok farklı türü bulunan, kalın tüyleri olan, evcilleştirilmiş, evlerde hırsızlara karşı bekçilik maksadıyla beslenen, davar sürüsünü kurtlara karşı koruyan, etle beslenen, ava alıştırıldığında avı yakalayıp canlı olarak getiren hayvan (*Canis familiaris*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: köpek (KB 6601. beyit) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: köpek (BM, 2012, s. 15b/7) | Çağatay: köpek (ŞSL, 1880, s. 206) | Eski Anadolu: köpek (DK 2014, s. 60a/5) | 18. Yüzyıl: köpek (LL, 1801, s. 705)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser Kutadgu Bilig'dir: "Çadan teg tikerler çibun teg sorarlar, köpek teg ürerler kayusun urayı (KB 6601. beyit). Manası şöyledir: Onlar akrep gibi sokarlar, sinek gibi kanımı emerler, köpek gibi havlarlar; hangisine yetişeyim (Mammatıalı, 2013, s. 159)." Çağatay Türkçesinde köpek yerine "kotur, seg, barak, it, taygan" kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 84).

12 hayvanlı Türk takviminde it (köpek) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün on birinci senesi it yılıdır. Bilge Kağan babasının it yılında öldüğünü belirtir. İt yılının bolluk yılı olacağına inanılır. "İt yılı ek, domuz yılı biç" şeklinde bir atasözü de it senesinin bolluk yılı olacağına inanıldığını gösterir (Külcü, 2015, s. 2).

13. **kuzu** (Tr.) Otlarla beslenen, ehlileştirilmiş, koyunun yavrusuna verilen isim (*Ovis aries*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kozi (Doğan-Usta, 2014, s. 198) | Karahanlı: kozi (DLT, 2014, s. 733) | Harezmi: kuzu (Taymas, 1934, s. 49) | Kıpçak: kuzı (İMS, 1992, s. 126a/2), kozi (BM, 2012, s. 13a/9), kuzu (İzbudak, 1936, s. 33) | Çağatay: kozi (ÇGT, 2012, s. 184/7) | Eski Anadolu: kuzı (Ciğa, 2013, s. 77) | 18. Yüzyıl: kuzu (LL, 1801, s. 649).

Kelime en erken dönem olarak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçmektedir, burada kelime "kozi" şeklindedir (Doğan-Usta, 2014, s. 198).

14. **mastı** (Yun.) Uzun ve düşük kulaklı, bodur bir av köpeği türüdür, ayakları kısadır (*mansuetinus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: mastı (LL, 1801, s. 741)

15. **oğlak** (Tr.) Keçi yavrusu, cedi, büzgale (*Capra hircus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: oğlak (DLT, 2014, s. 770) | Harezmi: oğlak (KHŞ, 2021, s. 78r) | Kıpçak: oğlak (BM, 2012, s. 13a/10), ağlak (Caferoğlu, 1931, s. 2), avlak (TZ, 1945, s. 19b), ogulak (TZ, 1945, s. 54b/5), ulag (CC, 2015, s. 60a/32) | Çağatay: oğlak (ŞT, 1996, s. 102b/2) | Eski Anadolu: olak (EATS, 2011, s. 536) | 18. Yüzyıl: oğlak (LL, 1801, s. 188)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe eser DLT'dir: "Oglak yiliksiz, oğlan biligsiz. Manası şöyledir: Oğlağın kemiğinde ilik olmadığı gibi çocukta da akıl yoktur (DLT, 2014, s. 72)."

16. **öküz** (Tr.) Dört ayaklı, memeli, omurgalı, çift sürmekte ve araba çekme işlerinde kullanılan, enenmiş erkek hayvan, sevr, gav (Ochs, taureau, ox). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: ökü (Kelime Elegest yazıtlarında geçer, Orkun, 1994, s. 827) | Eski Uygur Türkçesi: ökü (Tekin, 1976, s. 444) | Karahanlı: ökü (DLT, 2014, s. 786) | Harezmi: ökü (KHS, 2021, s. 102r) | Kıpçak: ökü (BM, 2012, s. 13a/5) | Çağatay: ökü (ÇFK, 2003, s. 85a/8) | Eski Anadolu: ökü (Ciğa, 2013, s. 174) | 18. Yüzyıl: ökü (OŞM, 2016, s. 3b/8)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski dönem Eski Uygur Türkçesi devridir. Bu dönem eserlerinden Maitrisimit ve İrk Bitig'de kelime "ökü" olarak geçer (Doğan-Usta, 2014, s. 252). Çağatay Türkçesinde ökü kelimesi yerine "gev, ag boga, gav, sihir, sevr" kelimeleri de kullanılır. (Bolat, 2022, s. 82) Bu kelimenin kökeni tartışmalıdır. Sir Gerard Clauson, Karl Heinrich Menges, Lajos Ligeti, Nicholas Poppe, Hasan Eren, Pedersen, Zoltan Gombocz kelimenin kökenine dair farklı görüşler ileri sürmüştür. Detaylar için bkz. Gülensoy, 2007, s. 658.

17. **seg** (Far.) krş. Köpek (Canis familiaris). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: seg (ÇGT, 2012, s. 140/12) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: seg (UŞGD, 2010, 2081. mısra)

18. **sıgır** (Tr.) Geviş getirenlerden, omurgalı, memeli, dört ayaklı, iri, dişisinin etinden ve sütünden, erkeğinin etinden yararlanan evcil hayvan, bakar, gav (Bos primigenius taurus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: sıgır (DLT, 2014, s. 818) | Harezmi: sıgır (Taymas, 1934, s. 61) | Kıpçak: sıgır (BM, 2012, s. 13a/4) | Çağatay: sıgır (ÇGT, 2012, s. 79/10) | Eski Anadolu: sıgır (Ciğa, 2013, s. 173) | 18. Yüzyıl: sıgır (LL, 1801, s. 523)

Sıgır kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir: "Alın töpü yaşardı, orıt otın yaşurdu, kölniñ suwın köşerdi, sıgır buka münreşür. Manası şöyledir: Baharı tasvir ederek diyor ki: Dağların tepeleri bitkilerle yeşerdi. Öyle ki taze bitkiler, solmuş otları örttü. Gölcükler de o kadar suyla doldu ki neredeyse taşacaktı. Boğalar ve sıgırlar bunun sevincinden böğürmeye başladılar (DLT, 2014, s. 308)." Çağatay Türkçesinde sıgır yerine "öt, ut, uy, bakar, gav" kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 84).

12 hayvanlı Türk takviminin ikinci senesi "ud (sıgır, ökü)" yılıdır. Sıgır yılının zor geçeceğine inanılır (Külcü, 2015, s. 2)

19. **tazı** (Far.) Uzun bacaklı, omurgalı, uzun burunlu, tavşan avlarken kullanılan, dar ve çekik karınlı, dört ayaklı, çok hızlı koşan bir hayvan (Canis familiaris grajus hibernicus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: tazı (TZ, 1945, s. 30b/10) | Çağatay: tāzī (FK 1989, s. 735/1) | Eski Anadolu: tazi (Ciğa, 2013, s. 339) | 18. Yüzyıl: tazı (LL, 1801, s. 543).

20. **teke** (Tr.) Keçinin erkeği, omurgalı, dört ayaklı, otçul hayvan (Capra hircus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: teke (Tekin, 1976, s. 472) | Karahanlı: teke (DLT, 2014, s. 867) | Harezmi: teke (Taymas, 1934, s. 70) | Kıpçak: teke (BM, 2012, s. 13a/10) | Çağatay: teke (ŞSL, 1880, s. 110) | Eski Anadolu: teke (Güven, 2005, s. 111) | 18. Yüzyıl: teke (LL, 1801, s. 321)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir. "Teke: Erkek keçi, Bundan dolayı sakalları seyrek olan birine 'teke sakal' denir (DLT, 2014, s. 546) Burada teke, sakalının seyrekliği ile anılmıştır. Çağatay Türkçesinde teke yerine "civir, tike" kelimeleri de kullanılmıştır (Bolat, 2022, s. 84).

21. **zağar** (Tr.) Avda kullanılan, vurulan hayvanları yakalayıp getiren kısa boylu bir köpek cinsi (Canis familiaris). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: zagar (İzbudak, 1936, s. 55) | Çağatay: zagar (ŞSL, 1880, s. 176) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: zağar (LL, 1801, s. 410)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak *Kitabü'l-İdrak Haşiyesi* adlı eserdir. "Zağar: Bir nev küçük köpek (İzbudak, 1936, s. 55)."

E. Yabani ve vahşi hayvanlar

Yabani/vahşi hayvan, insana alışkın olmayan ve evcilleştirilmemiş, tabiatında kendi kendine hayatını idame ettiren hayvandır. Bu başlık altında 41 yabani ve vahşi hayvan incelenmiştir.

1. **arслан/ aslan** (Tr.) Anavatanı Afrika ve Asya olan, memeli, tüylü, uzun yelelere sahip, omurgalı, etçil, iyi bir avcı olan ve çok yırtıcı, dört ayaklı hayvan, arslan, esed, şir, leys, daygam, haydar (Panthera leo). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: arslan (Wilkens, 2021, s. 722) | Karahanlı: arslan (DLT, 2014, s. 62), (KB, 2008, 164. beyit) | Harezmi: arslan (NF, 2014, s. 11) | Kıpçak: arslan (BM, 2012, s. 15a/10) | Çağatay: arslan (ÇGT, 2012, s. 131/6) | Eski Anadolu: aslan (Ciğa, 2013, s.20), arslan (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 269) | 18. Yüzyıl: aslan (LL, 1801, s. 37)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak İyi ve Kötü Prens Öyküsüdür. Burada kelime "arслан" şeklinde geçer (Doğan-Usta, 2014, s. 64). Aslan kelimesi Yunus Emre Divanı'nda güç, kuvvet, korkuyu temsilen kullanılmıştır (Buran, 1991, s. 121). Arslan ismi erkek çocuklara gücün sembolü olarak asırlar boyunca verilmiştir (Gül, 2006, s. 187).

2. **ayı /ayü** (Türkçe) Memelilerden olup doğurarak üreyen, tüylü, hem etçil, hem otçul, bal ile beslenmeyi de seven, vücudu kalın tüylerle kaplı, kışları kış uykusuna yatan hayvan, kocaoğlan, dübb, hirs. (Ursus arctos). (KLE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: adig (Tekin, 1993, s. 47) | Karahanlı: ayıg (DLT, 2014, s. 566) | Harezmi: ayıg (Taymas, 1934, s. 14) | Kıpçak: ayu (RH, 1989, s. 94b/9) | Çağatay: ayıg (GN, 1995, s. 24/4) | Eski Anadolu: ayı (Ciğa, 2013, s. 290), ayu (Akdoğan- Kutsal, 2019, s. 400) | 18. Yüzyıl: ayu (KLE, 2021, s. 34b/8), ayı (LL, 1801, s. 121)

Çağatay Türkçesinde ayı yerine "çelig" kelimesi kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 86)

3. **bebr** (Far.) krş. Pars. (Ctenopoma acutirostre). (LHE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: bebr (LM, 1993, 2119. beyit) | Eski Anadolu: bebr (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 474) | 18. Yüzyıl: bebr (LL, 1801, s. 221).

Ayverdi, halk ağzındaki böbürlenmek ve Babür adının bebr kelimesinden geldiğini belirtir (MBTS, 2010, s. 126)

4. **çakal** (Far.) Memeli, doğurarak üreyen, dört ayaklı, vücudu kalın tüylerle kaplı, etçil, iyi avcılık yapan, şekli kurda benzeyen yabancı hayvan, şagal (Canis aureus).(DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: şagal (Özkan, 2021, s. 296) | Kıpçak: şakal (TZ, 1945, s. 7b/10) | Çağatay: şagal (ŞT, 1996, s. 76a/8) | Eski Anadolu: şegal (Ciğa, 2013, s. 417) | 18. Yüzyıl: çakal (DTV, 2012, s. 74)

5. **dele** (Far.) krş. Sansar (Martes martes). (ŞADM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: dele (Ekici, 2019, s. 292)

6. **doğuz** (Tr.) Domuz, Müslüman ve Yahudi inancına göre eti yenmesi haram olan, başka dinlere mensup olanlar tarafından eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen evcil hayvan (Susacrofa domestica). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: toņuz (Tekin, 1993, s. 65) | Eski Uygur Türkçesi: toņuz (Tekin, 1993, s. 65) | Karahanlı: toņuz (DLT, 2014, s. 892) | Harezmi: toņuz (Taymas, 1934, s. 74) | Kıpçak: danuz (TZ, 1945, s. 14b/2), toņuz (Caferoğlu, 1931, s. 105) | Çağatay: toņız (ÇFK, 2003, s. 56b/17), toņuz (TEH, 1993, s. 715a/11) | Eski Anadolu: doğuz (EATS, 2011, s. 227), donuz (EATS, 2011, s. 227), toņuz (Ciğa, 2013, s. 266) | 18. Yüzyıl: toņuz (KLE, 2021, s. 33b/12)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe metin Küli Çor yazıtı Doğu Cephesi 18. satırdır: “Küli Çor, yâti yaşına, (pu) yâğâr ölürti. Toq(q)uz yaşına, azığlığ, toņuz ölürti. Manası şöyledir: Küli Çor yedi yaşında yabancı bir keçi öldürdü. Dokuz yaşında azılı bir yabancı domuzu öldürdü (Tütüncü, 2017, s. 55).”

12 hayvanlı Türk takviminde lagzın (domuz) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün on ikinci senesi lagzın (domuz) yılıdır. “İt yılı ek, domuz yılı biç” şeklinde bir atasözü de domuz senesinin bolluk yılı olacağına inanıldığını gösterir (Külcü, 2015, s. 2).

DLT’de yıl isminden bahsederken kelime “toņuz yılı” şeklinde geçer (Şenata, 2020, s. 196). Burada lagzın yerine toņuz kelimesi kullanılmıştır.

7. **erc** (Far.) krş. Gergedan (Rhinoceros indicus). (ŞADM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: erc (ŞADM, 2019, s. 299)

8. **esed** (Ar.) krş. Arslan (Felis leo). (DND)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: esed (KGT, 1978, s. 20/11) | Çağatay: esed (LM, 1993, s. 2054. beyit) | Eski Anadolu: esed (Akdoğan- Kutsal, 2019, s. 504) | 18. Yüzyıl: esed (DND, 2003, s. 399)

9. **fare** (Ar.) Bk: Sıçan (DTV).

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: fare (DTV, 2012, s. 60)

Çağatay Türkçesinde fare yerine “mûş, sıçgan, sıçkan, yalangırat, yumran kazığ” kelimeleri de kullanılmaktadır.

10. **fil** (Ar.) Memelilerden, dört ayaklı, omurgalı, büyük kulakları ve çok uzun hortumu olan, otçul, iri boyutta, derisi hayli kalın bir hayvan (Elephas). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: fil (KHŞ, 2021, s. 38v), pil (Özkan, 2021, s. 296) | Kıpçak: fil (KGT, 1978, s. 297/7) | Çağatay: fil (MK, 1993, s. 66a/9) | Eski Anadolu: pil (Ciğa, 2013, s. 364) | 18. Yüzyıl: fil (STTA, 2013, s. 95)

11. **gazal** (Ar.) krş. Geyik (Gazella dorcas). (ŞMŞD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: gazal (BV, 1986, s. 11a/19) | Çağatay: gazal (NBV, 1988, s. 192/2), gazale (NBV, 1988, s. 251/4) | Eski Anadolu: gazal (Akdoğan- Kutsal, 2019, 1693. beyit) | 18. Yüzyıl: gazal (ŞMŞD, 1996, s. 507)

12. **gelincik** (Tr.) Sansargillerden, memeli, kemirgenleri avlayarak beslenen, tavuk, horoz gibi kümes hayvanlarını boğarak öldürdüğü için zararlı görülen, beş-on yıl kadar ömre sahip, gövdesi uzunca hayvan (Mustela nivalis). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: gelincük (Ciğa, 2013, s. 166) | 18. Yüzyıl: gelincik (LL, 1801, s. 683)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak Hoca Mesud’un *Sühyl ü Neobahar* adlı eseridir. “Bunu didi vü kan yaşın ağladı, Gelincük bigi yüregın tagladı. Manası şöyledir: Kanlı gözyaşı dökerek bunu söyledi; gelincik gibi yüregini dağladı (Ciğa, 2013, s. 166).”

13. **gergedan** (Far.) Memelilerden, doğurarak üreyen, dört ayaklı, kalın derili, burnunun üzerinde boynuzu olan ve genelde boynuzu için insanlar tarafından sıklıkla avlanan, otçul bir hayvan (Rhinoceros indicus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: gergedan (TMA, 1993, s. 721b/2) | Eski Anadolu: kergedan (Ciğa, 2013, s. 364) | 18. Yüzyıl: gergedan (LL, 1801, s. 674)

14. **gücen** (Tr.) Meşhur bir canavardır, kötü kokulu bir hayvandır, müferrikü’n-neam da denir, deve sürüsünün içine girer ve içlerinde osurur, bed rayihadan develer ürkerek dağılır, onun için bu isimle tesmiye olunmuştur (LL).

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: gücen (LL, 1801, s. 710).

Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmani'*de göcen maddesinde "kerkenese benzer bir kuştur, sırtı yeşil, karnı aktır" şeklinde tanım vardır (LO, 2000, s. 161). Artin Hindoğlu'nun *Hazine-i Lügat, Dictionnaire Turc-Français* adlı sözlüğünde göcen maddesinde "hayvan yavrusu, küçük hayvan" şeklinde açıklama vardır (HL, 1838, s. 399).

15. **hargüş** (Far.) krş. Tavşan (*Lepus europeus*). (CCC)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: hargüş (CCC, 2015, s. 14)

16. **hizebran** (Ar. hizebr +Far. -an) Aslanlar, omurgalı, tüylü, etçil, dört ayaklı, yırtıcı hayvan olan aslan manasındaki "hizebr" kelimesinin cemidir. (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: hizebr (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 474) | 18. Yüzyıl: hizebran (UŞGD, 2010, 1059. mısra)

Hizebr Arapça'da teklik olup "aslan" manasındadır, kelimenin çokluk hâli ise "hizebran" şeklindedir.

17. **kaplan** (Tr.) Memelilerden, doğurarak üreyen, dört ayaklı, etçil, postu koyu sarı renkte, yırtıcı hayvandır, iyi bir avcıdır, hızlı koşar, nemr, peleng (*Felis tigris*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kaplan (Eberhard, Arat 1936: 400) | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: kaplan (Taymas, 1934, s. 37) | Kıpçak: kaplan (Houtsma, 1894, s. 87), kaflan (Toparlı, 1999, s. 110), koplun (Atalay, 1945, s. 204) | Çağatay: kaplan (NBV, 1988, s. 192/8) | Eski Anadolu: kaplan (Ciğa, 2013, s. 207), (Özçelik 2016, s. 15b/11) | 18. Yüzyıl: kaplan (LL, 1801, s. 586)

18. **karaca** (Tr.) krş. Geyik. (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: karaca (Caferoğlu, 1931, s. 70) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: karaca (EATS, 2011, s. 427) | 18. Yüzyıl: karaca (LL, 1801, s. 597)

Çağatay Türkçesinde karaca yerine "ahu, beca" kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 85).

19. **karakulak** (Tr.kara +Tr. kulak) Memelilerden, omurgalı, doğurarak üreyen, dört ayaklı, tipi çakala benzeyen, etçil, yırtıcı, vahşi, yabancı hayvan (*Caracal melanotis*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: karakulak (Doğan-Usta, 2014, s. 168) | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: karakulak (KGT, 1978, s. 46/11) | Çağatay: kara kulag (ŞSL, 1880, s. 216) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: karakulak (LL, 1801, s. 597).

20. **kirpi** (Tr.) 25-30 santim uzunluğunda, sırtı dikenlerle kaplı, böceklerle beslenen memeli hayvan, kunfuz, har-püş (Erinaceus europaus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kirpi (Usta-Doğan, 2014, s. 190) | Karahanlı: kirpi (DLT, 2014, s. 209) | Harezmi: kirpi (KHŞ, 2021, s. 88v) | Kıpçak: kirpi (Caferoğlu, 1931, s. 49) | Çağatay: kirpi (ŞSL, 1880, s. 253) | Eski Anadolu: kirpi (Ciğa, 2013, s. 15) | 18. Yüzyıl: kirpi (OŞM, 2016, s. 22a/3)

Kelime ilk olarak, DLT’de “oklug kirpi” şeklinde görülür (DLT, 2014, s. 209).

21. **köstebek** (Tr.) Toprak altında yaşayan, gözleri nerdeyse hiç görmeyen, böceklerle beslenen, kulakları iyi duyan, tarım arazileri ve bahçelere zarar veren memeli hayvan (Talpa). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: kösürgen (DLT, 2014, s. 741), kösürge (Kaçalın-Ölmez, 2019, s. 295) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: köstebek (TZ, 1945, s. 14b/1) | Çağatay: köstebek (ŞSL, 1880, s. 259) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: köstebek (LL, 1801, s. 683)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT’dir, burada kelime “kösürgen” şeklinde geçmektedir (DLT, 2014, s. 260). Köstebek kelimesi ile ilgili tartışmaları değerlendiren Semase Benay Kaya kelime hakkındaki görüşleri 3 ayrı başlığa indirmiştir: 1. göz/ köz isim köküne isimden isim yapan +sız eki ve tebek sözcüğüyle; 2. kös/z köküne tebek eklenmesiyle; 3. kör ve göz kelimelerine isimden isim yapan +lü eki ve tebek sözcüğü ilavesiyle oluşmuştur (Kaya, 2022, s. 60). EAT devrinde köstebek yerine “gücügen” kelimesi de kullanılmıştır (Özden, 2020, s. 51).

22. **kunduz** (Tr.) Kunduzgillerden, çalı çırpı ve küçük ağaç dalları ile yarısı suyun altında, yarısı suyun üstünde yuva yapan, otçul, ayakları beş parmaklı, hem karada hem suda yaşayabilen, kemirgen bir hayvan, su köpeği (Castor fiber). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kunduz (Doğan-Usta, 2014, s. 208) | Karahanlı: kunduz (Atalay, 1986, I, s. 458) | Harezmi: kunduz (Ayaz, 2020, s. 659), (KHŞ, 2021, s. 12v) | Kıpçak: kunduz (İzbudak, 1936, s. 33) | Çağatay: kunduz (ÇGT, 2012, s. 26b/8) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: kunduz (LL, 1801, s. 662)

Kunduz kelimesinin geçtiği en eski dönem Eski Uygur Türkçesi devridir, bu dönemde kelime “kunduz” olarak geçmektedir (Doğan-Usta, 2014, s. 208).

23. **kurt** (Tr.) Köpekgillerden, memelilerden, tüylü, dört ayaklı, omurgalı, kuyruklu, iyi avcı olan, koyun sürülerine zarar verdiği için insanlar tarafından zararlı olarak görülen, etle beslenen yırtıcı ve yabancı hayvan, ziṛb, gurg (Canis lupus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kurt (Tekin, 1976, s. 421) | Karahanlı: kurt (Kaşgarlı kurt kelimesinin “larva, böcek” anlamına geldiğini ama Oğuzların börüye “kurt” dediğini yazmıştır; DLT, 2014, s. 749) | Harezmi: kurt (KHŞ, 2021, s. 68r) | Kıpçak: kurt (İMS, 1992, s. 355a/4) | Çağatay: kurt (ÇFK, 2003, s. 85a/19) | Eski Anadolu: | 18. Yüzyıl: kurt (OŞM, 2016, s. 5b/4)

Bu kelime Eski Uygur Türkçesi devrinde “böcek, solucan” manasındadır. “Dört ayaklı, etçil, vahşi hayvan” olan kurt için ise Eski Uygurca döneminde “böri” kelimesi kullanılmaktadır. Kurt kelimesinin yırtıcı hayvan olan kurt manasına geldiği ilk dönem Karahanlı Türkçesidir, DLT’de “Kurt: Soğulcan soyundan olan hayvanlar: Oğuzlar, “böri” ye “kurt” derler” açıklaması yer alır. (DLT, 2014, s. 172). Demek ki 11. asırdan itibaren Oğuzlar börü yerine “kurt” demeye başlamıştır. DLT’de böri ile ilgili “Böri koşnısın yemes. Manası: Kurt komşusunu yemez” şeklinde atasözü vardır (Gül, 2015, s. 7). Kurt

kelimesi yerine Çağatay Türkçesinde “andık, cilkova, kök böri” kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 85-87)

Kurt Türklerde eski dönemlerden beri hep önemli bir hayvan olmuştur. Begre yazıtında “yedi kurt öldürdüm, panteri ve alageyiği (kögmek) öldürmedim” ibaresi vardır. Bir mezar taşında kurt öldürdüğünü yazmak, o kişinin dünyadayken yiğit, cesur, bahadır biri olduğunun kanıtı olarak sunulmuştur. Ayrıca geyik öldürmemiş olması ise bir tabu eseri olabilir (Roux, 2011, s. 43).

24. **maymun** (Ar.) Elleri kollarına göre daha kısa, iki eli ve iki ayağı olan, tüylü, memeli, ayakları 5 parmaklı, çoğunluk yassı tırnaklı, tek yavru doğuran türleri olan, omurgalı, zeki bir hayvan, kird, kebi (Primates). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: maymun (KFT, 1989, s. 418b/11) | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: magmun (Özkan, 2014, s. 374) | 18. Yüzyıl: maymun (OŞM, 2016, s. 132)

Köktürk, Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak Türkçesi’nde maymun kelimesi yerine “biçin ~ beçin” kelimesi kullanılmaktadır. Biçin kelimesi Türkçedir fakat maymun kelimesi Arapçadan alıntıdır.

12 hayvanlı Türk takviminde biçin (maymun) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün dokuzuncu senesi biçin (maymun) yılıdır. Kültigin kitabesi biçin senesinde tamamlanmıştır. Biçin (maymun) yılının da soğuk ve kuraklık içinde geçeceğine inanılır (Külcü, 2015, s. 2).

25. **misk kedisi** (Ar. misk +Tr. kedi) Kedi cinsinden, vücudundaki bir salgıdan güzel kokulu misk üretilen, memeli, etle beslenen bir hayvan (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: misk kedisi (LL, 1801, s. 748)

26. **nahçir** (Far.) krş. Geyik (Gazella dorcas). (VRD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: nahçir (KHS, 2021, s. 40v) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: nahçir (LM, 1993, 1709. beyit) | Eski Anadolu: nahcir (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 475) | 18. Yüzyıl: nahçir (OŞM, 2016, s. 21b/3)

27. **pars** (Tr.) Kedigillerden, ılıman bölgelerde yaşayan, geceleri avlanan, benekli postu olan, çevik, atik, etle beslenen, memeli, omurgalı bir hayvan, fehd, bebr, yüz (Panthera pardus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: bars (Kültigin, Doğu cephesi, 20. satırda geçer. Demirci, Erdem, 2023, s. 764), (Tekin, 1968, s. 309) | Eski Uygur Türkçesi: bars (Tekin, 1993, s. 49) | Karahanlı: bars (DLT, 2014, s. 149) | Harezmi: bars (Özkan, 2021, s. 297) | Kıpçak: bars (BM, 2012, s. 15a/10) | Çağatay: bars (ŞT, 1996, s. 89b/2) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: pars (OŞM, 2016, s. 16b)

Eski Uygurlar Budizm dinine inanıyordu. Budizm’de başkalarına iyilik yapma uğruna gerekirse kendini feda etmek önemli bir haslet olarak görülüyordu. Aç bir parsın ölmemesi için bir kişinin kendini feda ettiği Eski Uygurca Aç Pars hikayesinin transkripsiyonu ve günümüz Türkçesine çevirisi Zemire Ahmet [Gulcalı] tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Ahmet [Gulcalı] 2009, s. 63-103). Zemire

Gulcalı'nın hazırladığı tez, Türk Dil Kurumu tarafından "Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikâyesi" adıyla 2013'te yayınlanmıştır.

Kelime Eski Türkçe devrinde "bars" olarak geçmektedir (ETS, 2020, s. 41). 12 hayvanlı Türk takviminde bars yılı da vardır. 12 yıllık döngünün üçüncü senesi bars yılıdır (Külcü, 2015, s. 2).

28. **peleng** (Far.) krş. Kaplan (Felis tigris). (EME)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: peleng (KGT, 1978, s. 36/5) | Çağatay: peleng (LM, 1993, 2118. beyit) | Eski Anadolu: peleng (HŞ, 2017, 848. beyit) | 18. Yüzyıl: peleng (AHE, 2016, s. 70b)

29. **porsuk** (Tr.) Avrupa ve Kuzey Asya'da su kıyılarında kazdığı deliklerde yaşayan, pis kokulu, tüylü, omurgalı, otçul ve etçil memeli hayvandır, tüyleri fırça yapımında kullanılır (Meles). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: borsuk, borsuk (DLT, 2014, s. 594) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: borsuk (BM, 2012, s. 15b/5) | Çağatay: borsuk (ŞSL, 1880, s. 79) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: porsuk (LL, 1801, s. 285)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir: Kaşgarlı Mahmut, "Borsuk: porsuk. Oğuzlar bu sözcükteki mim'i düşürerek borsuk der" diyerek daha o dönemde kelimedeki mim harfinin düştüğünü belirtir (DLT, 2014, s. 625)."

30. **rubah** (Far.) krş. Tilki (Vulpes). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: rubah (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 583) | 18. Yüzyıl: rubah (UŞGD, 2010, 454. mısra)

31.

.sansar (Tr.) Postları değerli, ormanlık alanlarda yaşayan, genelde kürkü için avlanan etçil hayvan (Martes martes). (TK)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: sarsal (DLT, 2014, s. 594) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: sansar (TZ, 1945, s. 15b/3), savsar (İMS, 1992, s. 354b/6) | Çağatay: susar (ŞSL, 1880, s. 190) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sansar (LL, 1801, s. 465)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak DLT'dir. "Sarsal: Sansar, samura benzer bir hayvancık (Gül, 2015, s. 17)."

32. **semmur** (Ar.) Samur adlı hayvan, samur kelimesinin eski metinlerdeki asıl şekli (Martes zibellina). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: samur (HŞ, 2017, s. 1212. beyit) | 18. Yüzyıl: semmur (UŞGD, 2010, 410. mısra)

33. **sıçan** (Tr.) Sıçangillerden, fareden iri, 10-25. cm boylarında, omurgalı, kemirgen hayvan, fare, mûş (Rattus rattus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: sıçgan (Kaya, 1994, s. 546) | Karahanlı: sıçgan (DLT, 2014, s. 817) | Harezmi: sıçan (KHŞ, 2021, s. 90v), sıçkan (KHŞ, 2021, s. 47v) | Kıpçak: sıçkan (BV, 1986, s. 23b/22), sıçan (KF, 2006, s. 62b/1), sışkan (TZ, 1945, s. 83a/6), sışkan (TZ, 1945, s. 28a/1) | Çağatay: sıçkan (ÇFK, 2003, s. 43b/12), sıçgan (ŞSL, 1880, s. 196) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sıçan (LL, 1801, s. 520)

Sıçgan kelimesi ilk olarak Eski Uygur Türkçesi eserlerinden Altun Yaruk, yazma metnin 343. sayfasında “sıçgan” şeklinde geçer (Doğan-Usta, 2014, s. 280). Çağatay Türkçesinde sıçan yerine “alangırat, çıçkan” kelimeleri de kullanılır.

12 hayvanlı Türk takviminde “sıçgan” yılı da vardır. 12 senelik yıl döngüsünün ilk senesi sıçan yılıdır (Külcü, 2015, s. 2).

34.

sığın (Tr.) Geyikgillerden, omurgalı, ağır gövdeli, erkekleri boynuzlu, geyikten büyük, uzun bacaklı, kısa boyunlu, ürkek “bir geyik cinsi (Alces alces). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: sıgun (Bilge Kağan, Batı yüzü 5.satırda kelime “sıgun” olarak geçer, Demirci-Erdem, 2023, s. 802) | Eski Uygur Türkçesi: sıgun (Tekin, 1976, s. 458) | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: sıgun (Özkan, 2021, s. 296) | Kıpçak: sıgın (TZ, 1945, s. 7b/7), sıgın (BM, 2012, s. 15b/10) | Çağatay: sugun (ŞSL, 1880, s. 191), sıgun (ŞHD, 1989, s. 88b/5) | Eski Anadolu: sıgın (EATS, 2011, s. 597) | 18. Yüzyıl: sıgın (LL, 1801, s. 523)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak Bilge Kağan yazıtıdır. “Tagda sıgun ötser. Manası şöyledir: Dağda sıgın ötse (Tekin, 2003, s. 252).”

35.

sırtlan (Tr.) Sırtlangillerden, genellikle leşle beslenen, uzun boylu, bel kısmı kambur, dişleri çok güçlü, dört ayaklı, etçil bir hayvan, zab‘, keftar (Hyaenidae). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: sırtlan (BM, 2012, s. 15b/9), sırtlan (KK, 1999, s. 123) | Çağatay: sırtlan (ŞSL, 1880, s. 196) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sırtlan (OŞM, 2016, s. 16b)

Sırtlan kelimesinin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak, Kıpçak Türkçesiyle yazılan *Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak* adlı eserdir (Caferoğlu, 1931, s. 57). Kelimenin “sırtlan” versiyonu sadece bir eserde (*El-Kavanini'l-Külliyeye*) geçmektedir, onun dışında kelime fonetik değişim olmamıştır. Eski Anadolu Türkçesinde sırtlan yerine “anduh” kelimesi kullanılmaktadır (EATS, 2011, s. 43). Çağatay Türkçesinde sırtlan yerine “badnus, dultu” kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 86).

36.

sincab (Far.) Sincapgillerden, omurgalı, ağaçta yaşayan, meyve ile beslenen, çok tüylü, ceviz, fındık, kestane, meşe palamudu gibi meyvelerle beslenen, kemirgen, memeli hayvan, teyün (Sciuridae). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: sincab (NBV, 1988, s. 44/7) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sincab (LL, 1801, s. 477)

Tarihî lehçelerde sincab yerine “teyün, teyin” kelimesi kullanılmaktadır.

37.

şir (Far.) krş. Arslan/aslan (Leo). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: şir (KGT, 1978, s. 297/8) | Çağatay: şir (NBV, 1988, s. 305/1) | Eski Anadolu: şir (Özkan 2014, s. 472) | 18. Yüzyıl: şir (UŞGD, 2010, 579. mısra)

38. **tavşan** (Tr.) Tavşangillerden, boyu 70 santime kadar uzayan, uzun kulaklı, otçul, arka bacakları uzun, ön bacakları kısa, zıplayarak hareket eden, ön dişleri uzun, kemirgen, memeli hayvan, tavşan için “erneb” ve “harguş” adları da kullanılır (*Lepus europeus*). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: tavişgan (Kelime Tonyukuk yazıtı, Güney cephe, 1. satırda geçer. Demirci-Erdem, 2023, s. 807) | Eski Uygur Türkçesi: tavişgan (Doğan-Usta, 2014, s. 190) | Karahanlı: tavişgan (DLT, 2014, s. 149) | Harezmi: tavişgan (Taymas, 1934, s. 70), | Kıpçak: davuşagan (BM, 2012, s. 15b/2), tavşan (TZ, 1945, s. 4b/8) | Çağatay: tabuşkan (ŞT, 1996, s. 100b/6) | Eski Anadolu: davşan (EATS, 2011, s. 194), tavuşkan (EATS, 2011, s. 656), tavşan (KKT, 2015, s. 117a) | 18. Yüzyıl: tavşan (OŞM, 2016, s. 16b/1)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak Tonyukuk yazıtı 8. satırdır. (Tekin, 2003, s. 253). Hasan Eren tabı- fiilinin koşmak, hoplamak, zıplamak manasına geldiğini, “tabışgan” kelimesinin de hoplayan, zıplayan manasında olduğunu söyler (Eren, 1999, s. 397).

12 hayvanlı Türk takviminde tavşan (tabışgan) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün dördüncü senesi tabışgan yılıdır (Külcü, 2015, s. 2).

39. **teyün** (Tr.) krş. Sincab (Sciuridae). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: teyen (Bilge Kağan yazıtı, Kuzey cephe, 12. satır, Demirci-Erdem 2023: 810) | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tegin (DLT, 2014, s. 498) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: teyin (İzbudak, 1936, s. 46) | Çağatay: teyin (TMA, 1993, s. 718b/19) | Eski Anadolu: teyin (Ciğa, 2013, s. 226) | 18. Yüzyıl: teyin (LL, 1801, s. 325)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe metin Bilge Kağan yazıtıdır, kelime burada “teyen” olarak geçer. (Tekin, 2003, s. 254).

40. **tilki / dïlkü** (Tr.) Köpekgillerden, burnu sivri olan, kuyruğu uzun ve büyük olan, omurgalı, dört ayaklı, kurnazlığına telmihle edebî eserlerde sıklıkla bahsedilen, yabani, memeli, etçil hayvan, dimne, saḳleb, rubah, rube (*Vulpes*). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: tilkü (Tekin, 1993, s. 64) | Karahanlı: tilkü (DLT, 2014, s. 882) | Harezmi: tilkü (Özkan, 2021, s. 186), tülki (Özkan, 2021, s. 297), tülkü (Özkan, 2021, s. 77) | Kıpçak: tilkü (BM, 2012, s. 15b/2), tülki (KGT, 1978, s. 51/4), tülkü (BV, 1986, s. 31b/14) | Çağatay: tülkü (NBV, 1988, s. 166/6), tülki (ÇGT, 2012, s. 73/6) | Eski Anadolu: dilgü (EATS, 2011, s. 214), dilki (EATS, 2011, s. 214), dïlkü (Ciğa, 2013, s. 266), (TDGA, 2000, s. 662), (Timurtaş 1972, s. 195), (Timurtaş, 1963, 1741. beyit) | 18. Yüzyıl: dïlkü (OŞM, 2016, s. 16b/1), tilki (LL, 1801, s. 424), (Kartallıoğlu, 2015, s. 16)

41. **zurnapa** (Ar.) Zürafa, omurgalı, geniş getiren, çok uzun boylu, boynu uzun, otçul, dört ayaklı hayvan (*Giraffa camelopardalis*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: surnaba (EATS, 2011, s. 619) | 18. Yüzyıl: zurnapa (LL, 1801, s. 456)

F. Kümes hayvanları

Kümes hayvanları omurgalı, vücudu tüylerle kaplı, eti ve yumurtası için beslenen evcil hayvanlardır. Bazı kümes hayvanlarının dişisine, erkeğine ve yavrusuna farklı isimler verilir. Tavuk cinsinin erkeğine horoz, dişisine tavuk ve yavrusuna civciv denmesi gibi. Bu yazıda 6 kümes hayvanı incelenmiştir.

1. **bat** (Ar.) krş. Kaz (Anser). (DTV)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: bat (ÇGT, 2012, s. 105b/10) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: bat (DTV, 2012, s. 49)

2. **cuje** (Far.) Piliç, yumurtadan çıkıp yeteri kadar olgunlaşmamış olan tavuk yavrusu (Gallus). (ŞTŞ)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: cuje (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 443) | 18. Yüzyıl: cuje (ŞTŞ, 2013, s. 107a/6)

3. **horoz** (Far.) Tavuk cinsinin erkeği olan, evcil, kümes hayvanı (Gallus domesticus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: horos⁵ (KHŞ, 2021, s. 78r) | Kıpçak: horoz (BM, 2012, s. 17a/4), horaz (İMS, 1992, 188a7) | Çağatay: horus (ÇFK, 2003, s. 11b/10) | Eski Anadolu: horus (Ciğa, 2013, s. 153) | 18. Yüzyıl: horoz (LL, 1801, s. 381)

Eski Anadolu Türkçesinde horoz yerine “bednus, bedinus, bidnus, tebnus” kelimeleri de kullanılır. “Kimi her dem müsafirdir bağırtlak gibi illerde, Kimi aru gibi üstaz, kimi bidnus gibi esha (TS, 1996, I, s. 477)

4. **kaz** (Tr.) Uzun boyunlu, suda ve karada yaşayan, evcil ve yabanî türleri bulunan, eti ve yumurtası yenen, tüyü değerli, uçan perde ayaklı kuş cinsi bir hayvan, bat. (Anser). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kaz (Kaya, 1994, s. 428) | Karahanlı: kaz (Üşenmez, 2010, s. 147) | Harezmi: kaz (Taymas, 1934, s. 39) | Kıpçak: kaz (BM, 2012, s. 16b/2) | Çağatay: kaz (ŞT, 1996, s. 100b/6) | Eski Anadolu: kaz (Ciğa, 2013, s. 162) | 18. Yüzyıl: kaz (OŞM, 2016, s. 29b/4)

Kelime Eski Uygur Türkçesi eserlerinden Altun Yaruk'ta “kaz” olarak geçmektedir. (Doğan-Usta, 2014, s. 174) Karahanlı devri eserlerinden DLT'de de kelime “kaz” olarak geçer (Üşenmez, 2010, s. 147).

5. **ördek** (Tr.) Perde ayaklı, omurgalı, yumurtlayarak çoğalan su kuşudur, tavuk büyüklüğünde olup eti ve yumurtası için beslenir, suyu seven bir hayvandır; “vez, mürgab” adlarıyla da bilinir (Anatidae). (EME)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: ödirek (Kaya, 1994, s. 517) | Karahanlı: ördek (KB, 2008, 72. beyit) | Harezmi: ördek (KHŞ, 2021, s. 28r) | Kıpçak: ördek (İMS, 1992, s. 357a/2), evrek (BM, 2012, s.

⁵ Demirci kelimeyi “hurus” olarak okumuş olsa da kelime “horos” olmalıdır.

16b/5), yördek (BM, 2012, s. 16b/5) | Çağatay: ördek (LM, 1993, 2048. beyit) | Eski Anadolu: ördek (HŞ, 2017, s. 2287. beyit) | 18. Yüzyıl: ördek (LL, 1801, s. 170)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT'dir. "Kaz kopsa ördek kölüğ igenür. Manası şudur: Kaz gölden kalkarsa ördek oraya sahip çıkar (DLT, 2014, s. 64)

Çağatay Türkçesinde ördek yerine "çirke, ilbesün, irke, suna, sona" kelimeleri de kullanılır (Bolat, 2022, s. 97-102) Muhakemetü'l-Lügateyn'de ördek yerine Moğolca kökenli "ilbesün" kelimesi vardır (Uyanık, 2019, s. 456).

6. tavuk (Tr.) Yumurtlayarak üreyen, etinden ve yumurtasından yararlanan, omurgalı, iki ayaklı, tüylü hayvan, decace, makiyan (Gallus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: takıgu (Orkun 1994: 857) | Eski Uygur Türkçesi: tagu (Caferoğlu, 1993, s. 144) | Karahanlı: takagu (DLT, 2014, s. 848) | Harezmi: tavuk (Özkan, 2021, s. 287), daguk (Taymas, 1934, s. 27), taguk (Taymas, 1934, s. 67), takuk (NF, 2014, s. 220) | Kıpçak: tavuk (CC, 2015, s. 55a/16), tafuk (İMS, 1992, s. 188a/7), takuk (Caferoğlu, 1931, s. 99), tavuk (BV, 1986, s. 43b/12), daguk (Houtsma, 1894, s. 74), | Çağatay: takuk (ŞSL, 1880, s. 109), tagug (ŞSL, 1880, s. 101), tavık (ÇFK, 2003, s. 125a/11), tavuh (AL), tavuk (ÇFK, 2003, s. 59a/7) | Eski Anadolu: tavuh (Ciğa, 2013, s. 276) | 18. Yüzyıl: tavık (OŞM, 2016, s. 113), tavuk (LL, 1801, s. 597)

12 hayvanlı Türk takviminde takıgu (tavuk) yılı da vardır. 12 yıllık döngünün onuncu senesi takıgu (tavuk) yılıdır. Tavuk yılının zor geçeceğine inanılır (Külcü, 2015, s. 2).

G. Sinek, böcek cinsi hayvanlar

Sinekler omurgasız, uçabilen, kanatlı, temiz veya pis olan her yere konduğu için genelde hastalık yayan ve insanların sakındığı böcek türüdür. Böcekler omurgasız, eklem bacaklı, yürüyen, bazı türleri zıplayabilen ve uçabilen, çoğunluğu insanlara hastalık bulaştırdığı için insanların sakındığı hayvanlardır. Bu başlık altında 38 sinek ve böcek türü incelenmiştir.

1. ağustos böceği (Lat. ağustos +Tr. böcek) Yazları kesik sesle öten bir böcek türü, orak böceği (Cicada plebeja).(LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: ağustos böceği (LL, 1801, s. 75)

Eski Anadolu Türkçesinde "ağustos böceği" yerine "cırdayık (EATS, 2011, s. 162)", "cırdayık (EATS, 2011, s. 180)", "cırdayık (EATS, 2011, s. 180)", "cırdayık (EATS, 2011, s. 180)", "cırdayık (EATS, 2011, s. 180)", "orak kuşu (EATS, 2011, s. 541)" kelimeleri kullanılmaktadır (EATS, 2011, s. 162).

2. akreb (Ar.) Sıcak ve nemli yerlerde, çöl benzeri yerlerde yaşayan, kuyruğundaki iğnesi zehirli olan böcek cinsi bir hayvan (Scorpio). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: akreb (NF, 2014, s. 247) | Kıpçak: akreb (KGT, 1978, s. 56/3) | Çağatay: akreb (NBV, 1988, s. 602/3) | Eski Anadolu: akreb (Ciğa, 2013, s. 139), (Yavuz, 2017, 2838. beyit) | 18. Yüzyıl: akreb (LL, 1801, s. 574)

Tarihî lehçelerde akreb yerine “çadan” kelimesi de kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde akreb yerine “kuyruğu örü (EATS, 2011, s. 484)” kelimesi de kullanılmaktadır.

3. **ankebut** (Ar.) krş. Örümcek (Aranea). (HAS)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: ankebut (NBV, 1988, s. 545/2) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: ankebut (HAS, 2015, s. 191)

4. **arı** (Tr.) Bal yapan, kendini tehlikede hissettiği zaman düşman olarak gördüğü canlıyı sokan, uçabilen hayvandır; arı için “vije, nahl, melisa, zenbur” kelimeleri de kullanılır (Apis mellifica). (KTŞ)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: arı (DLT, 2014, s. 554) | Harezmi: arı (Sağol, 1993, s. 552), aru (Özkan, 2021, s. 291) | Kıpçak: aru (BM, 2012, s. 16a/3), arı (Caferoğlu, 1931, s. 5) | Çağatay: arı (ÇGT, 2012, s. 64/5) | Eski Anadolu: aru (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 207), (Karpuz, Gaddar, 2012, 3805. beyit) | 18. Yüzyıl: arı (KTŞ, 2017, s. 7b/5)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT’dir, burada kelime “arı” olarak geçer (DLT, 2014, s. 56).

5. **bit** (Tr.) İnsan veya öteki memelilerin vücudunda parazit olarak yaşayıp kan emerek beslenen çok küçük bir böcek türü, kehle, kamle, kümle, kumle, süpüş (Pediculus). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: bit (Doğan-Usta, 2014, s. 94) | Karahanlı: bit (DLT, 2014, s. 590) | Harezmi: bit (Taymas, 1934, s. 20) | Kıpçak: bit (İMS, 1992, s. 305b/4) | Çağatay: bit (ÇFK, 2003, s. 42b/11) | Eski Anadolu: büt (EATS, 2011, s. 155) | 18. Yüzyıl: (OŞM, 2016, s. 19b/2)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe dönem Eski Uygur Türkçesidir. Kelime bu devirde “bit” şeklindedir. Kelime DLT’de “bit” şeklinde geçer. Kaşgarlı Mahmut kelimeyi “Bit: Bit. Buradan hareketle buğdaya dadanan küçük kurtçuğa tarıg biti denir.” şeklinde açıklamıştır (Erdi-Yurteser, 2005, s. 190).

6. **bok böceği** (Tr.bok +Tr. böcek) Memeli hayvanların dışkısında hayatını sürdüren ve dışkı yiyerek beslenen böcek cinsi, pislik böceği (Geotrupes stercorarius). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: | 18. Yüzyıl: bok böceği (LL, 1801, s. 293)

DLT’de “küzünü” adlı bir hayvan vardır, bok böceği cinsinden olup geceleri ses vererek uçuğu belirtilmiştir (Üşenmez, 2010, s. 301). Eski Anadolu Türkçesinde bok böceği yerine “bunbur (EATS, 2011, s. 147)”, “donguzlan (EATS, 2011, s. 227)” kelimeleri de kullanılmaktadır. Tarama Sözlüğü’nde bunbur maddesinde bu hayvana Türklerin “domuzlan böceği” ve “bok böceği”, Farsların “gûgâr”, Arapların da “hunfesa” dediği bilgisi yer alır (TS, 1996, I, s. 695).

7. **bügelek** (Tr.) Sığırlara musallat olan ve kanlarını emerek beslenen sinek türü, bir tür asalak; eğrice; büve; bövelek, büvelek (Hypoderma bovis). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: bügelek (LL, 1801, s. 297)

Kelime Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmanî*'sinde "büge" olarak geçmektedir (Toparlı, 2000, s. 71).

8. **cerâd** (Ar.) krş. Çekirge (Acridium). (HKAD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: cerad (HKAD, 2009, s. 311)

9. **çağz** (Far.) krş. Kurbağa (Ranucula). (ŞADM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: çağz (LM, 1993, 2229. beyit) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: çağz (ŞADM, 2019, s. 289)

10. **çekirge** (Tr.) Sıcak bölgelerde yaşayan, arka bacaklarına dayanarak zıplayan bir böcek, cerad (Acrididae). (TLE)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: çekürge (Kaşgarlı kelimenin "çekürge" olduğunu, Oğuzların ise "çekirge" dediğini belirtir; DLT, 2014, s. 619) | Harezmi: çekürge (NF, 2014, s. 232), çökürge (Özkan, 2021, s. 292) | Kıpçak: çekürge (BM, 2012, s. 16a/3), çükürge (Caferoğlu, 1931, s. 32), çekertige (TZ, 1945, s. 11b/5) | Çağatay: çevürtke (ŞSL, 1880, s. 155), çövürtke (NSÇT, 2011, s. 1056), çekürge (ÇFK, 2003, s. 43b/14), çikürtgey (ŞSL, 1880, s. 163), sağırta (ŞSL, 1880, s. 180) | Eski Anadolu: çekürge (EATS, 2011, s. 173) | 18. Yüzyıl: çekirge (TLE, 2019, s. 33a/11)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT'dir, burada kelime "çekürge" olarak geçer (DLT, 2014, s. 619). İmdat Demir çekirge kelimesinin etimolojisini ele aldığı yazısında kelime kökeninin çek- veya çekür- olamayacağını; mantıklı olan kökenin sekir- olduğunu yazmıştır. Kelimenin aslının sek- fiili, -ir ettirgenlik eki ve fiilden isim yapan -ge ekinin birleşmesiyle sekirge olabileceğini yazmıştır (Demir, 2014, s. 198).

11. **çıyan** (Tr.) Birçok ayağı olan, rengi sarı olan zehirli bir böcek (Scolopendra). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: çadan (KB 140. beyit). | Harezmi: çayan (NF, 2014, s. 50), çağan (NF, 2014, s. 274), çıdan, çıyan (Özkan, 2021, s. 292) | Kıpçak: çıyan (İMS, 1992, s. 116b/5), çayan (İzbudak, 1936, s. 10), şıyam (DM, 2003, s. 9a) | Çağatay: çağan (ŞSL, 1880, s. 147) | Eski Anadolu: çıyan (Buran, 1991, s. 129) | 18. Yüzyıl: çıyan (LL, 1801, s. 366)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe kaynak onuncu asırda telif edilen Altun Yaruk'tur. (Kaya, 1994, s. 362).

12. **evliyâ devesi** (Ar. evliyâ +Tr. deve) Nemli yerlerde yaşayan, tehlike anında tortop olan, çok ayaklı, kabuklu böcek, kanfese, tesbih böceği (Arma dillidium vulgare). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: evliya devesi (LL, 1801, s. 111)

Mütercim Asım'ın Kamusu'l-Muhit Tercümesi'nde evliyâ devesi şöyle geçer: "Bir böcek adıdır. Farisîde herek-i zemin ve Türkîde yer eşeciği ve deveçik ve evliya devesi tabir itdikleri böcektir ki çekirge gibi uzun uzun ayakları olur. Ama eşek kurdu dahi dirler. Manası şudur: Bir böcek adı olup Farsçada herek-i zemin, Türkçede yer eşeciği, deveçik, evliyâ devesi denir. Çekirge gibi uzun ayakları vardır. Eşek kurdu da derler (Güler, 1988, s. 73)."

13. **güve** (Tr.) Deri, yapığı, yünlü kumaş vb. şeylerle beslenen böcek türünden bir hayvan (*Tinea pellionella*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: küye (DLT, 2014, s. 758) | Harezmi: küye (Özkan, 2021, s. 295) | Kıpçak: küye (TZ, 1945, s. 15b/4) | Çağatay: güye (ÇGT, 2012, s. 26b/8) | Eski Anadolu: güye (EATS, 2011, s. 332) | 18. Yüzyıl: güve (LL, 1801, s. 731).

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak DLT'de kelime "küye" olarak geçer (SKTS 2012, s. 524).

14. **hamam böceği** (Ar. hammâm + Tr. böcek) Siyah renkli, pis yerlerde hayatını sürdüren bir böcek çeşidi (*Blatta orientalis*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: hamam böceği (LL, 1801, s. 380).

15. **karasinek** (Tr.kara+Tr.sinek) İnsanların ve diğer evcil hayvanların kanını emerek beslenen, iki kanatlı, şekli ev sineği gibi olan eklembacaklı hayvan, zübab, mekes (*Stomoxys calcitrans*). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: karasinek (OŞM, 2016, s. 15b/3)

16. **karınca** (Tr.) Toprak içerisine yuva yapan, toplu hâlde yaşayan, altı binden fazla türü bulunan böcek cinsi bir hayvan, neml, mûr (*Formica*). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: karınca (DLT, 2014, s. 687), karınçak (DLT, 2014, s. 220) | Harezmi: karınca (NF, 2014, s. 158), karınçka (KHŞ, 2021, s. 114r), karınçga (Özkan, 2021, s. 23) | Kıpçak: kımırsığı (BM, 2012, s. 16a/7), karınca (DM, 2003, s. 9b), kumruska (TZ, 1945, s. 36b/2), kumuruska (DM, 2003, s. 9b), karınca (Paçacıoğlu, 2016, s. 342) | Çağatay: kumursga (ŞSL, 1880, s. 240), kumursga (ŞSL, 1880, s. 240) | Eski Anadolu: karınca (Ciğa, 2013, s. 277) | 18. Yüzyıl: karınca (OŞM, 2016, s. 40a/2)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe eser DLT'dir, kelime burada "karınçak" ve "karınça" şeklinde geçer (DLT, 2014, s. 225). Karınca yerine DLT'de "çümeli" kelimesi de vardır, Kaşgarlı çümeli kelimesinin Çiğil lehçesinde kullanıldığını belirtir (DLT, 2014, s. 225).

17. kelebek (Tr.) Eklem bacaklı hayvanlardan, böcekler sınıfının, kanatlılar alt takımından, vücudu ve kanatları renkli, çok ince pullarla kaplı, uçan ve birçok alt türü bulunan bir böcek türü (Lepidoptera). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: kelebek (Özkan, 2021, s. 294) | Kıpçak: kelebek (İzbudak, 1936, s. 28), köbelek (CC, 2015, s. 60a/2) | Çağatay: göbelek (ŞSL, 1880, s. 269) | Eski Anadolu: kelebek (Ciğa, 2013, s. 364) | 18. Yüzyıl: kelebek (LL, 1801, s. 684).

18. kene (Tr.) Bazı insan ve hayvanlara yapışarak kanını emen küçük asalak bir böcek türü (Ixodus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: kene (Ünlü, 2013, s. 399) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: kene (İzbudak, 1936, s. 29) | Çağatay: kene (ŞSL, 1880, s. 255) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: kene (LL, 1801, s. 688).

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak'tir. Kelime burada "kene" olarak geçer. (KTS, 2019, s. 138) Çağatay Türkçesinde kene yerine "kasaz, selce, sığırka" kelimeleri de kullanılmaktadır (Çakır, 2018, s. 280).

19. kırkayak (Tr.kırk +Tr.ayak) Eklem bacaklı böceklerden, çıyandan küçük, uzun vücutlu, vücudu yuvarlak ve uzun bir böcek türü (Julus terrestris). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: kırk ayaklı (EATS, 2011, s. 451) | 18. Yüzyıl: kırkayak (LL, 1801, s. 625)

20. kirm (Far.) Böcek, kurtçuk, küçük larvanın yumurtadan çıktıktan sonra yeteri kadar büyümeden evvelki hâli (Larva). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: kirm (MÜN, 1993, s. 785a/23) | Eski Anadolu: kirm (Akdoğan- Kutsal, 2019, s. 207) | 18. Yüzyıl: kirm (UŞGD, 2010, 4255. mısra)

21. kurt (Tr.) Uzun ve yumuşak gövdeli, ayaksız, bacaksız veya ilkel ayaklara sahip, solucan benzeri küçük hayvanlar, kurtçuk (Larva). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: kurt (Tekin, 1976, s. 421) | Karahanlı: kurt (DLT, 2014, s. 749) | Harezmi: kurt (Taymas, 1934, s. 48) | Kıpçak: kurt (BM, 2012, s. 16a/7) | Çağatay: kurtun (ŞSL, 1880, s. 233) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: kurt (LL, 1801, s. 647)

Eski Türkçede yırtıcı hayvan olan kurda "börü" deniyordu, bu kelimeyle ilgili bu makalede açıklama yapılmıştır. "Kurt, larva" manasına gelen kurt kelimesinin tespit edildiği en eski Türkçe metin, Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Maitrisimit*'tir, kelime burada "kurt" olarak geçer (Tekin, 1976, s. 421). Kelime Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'de geçmektedir. Kaşgarlı "Kurt: Soğulcan soyundan olan hayvanlar. Oğuzlar börüye kurt derler" demiştir (DLT, 2014, s. 172).

22. meges (Far.) krş. Sinek (Diptera). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit

edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: meges (ÇTS 2013: 728) | Eski Anadolu: meges (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 439) | 18. Yüzyıl: meges (UŞGD, 2010, 4804. mısra)

23. mûr (Far.) krş. Karınca (Formica). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: mûr (RH 1989, s. 93b/8) | Çağatay: mûr (HBD, 2002, s. 71/3) | Eski Anadolu: mûr (HŞ, 2017, s. 1002. beyit) | 18. Yüzyıl: mûr (UŞGD, 2010, 4957. mısra)

24. orak böceği (Tr.orak +Tr. böcek) krş. Ağustos böceği (Cicada plebeja). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: orak kuşu (EATS, 2011, s. 541) | 18. Yüzyıl: orak böceği (LL, 1801, s. 171)

25. örümcek (Tr.) Örümcekler takımından, karnındaki bir bezden salgıladığı ipekle koza ören, yuva yapan, birçok ayağı olan, omurgasız, bu ipliğe tutunarak aşağıya inen, bazı türleri zehirli bir hayvan (Aranea). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: örümcek (DLT, 2014, s. 791) | Harezmi: örümcek (Özkan, 2021, s. 296) | Kıpçak: örümcek (TZ, 1945, s. 25a/13), örümçük (TZ, 1945, s. 25a/13), örmecek (İzbudak, 1936, s. 66), örümçik (CC, 2015, s. 58a/21b) | Çağatay: örgemci (ŞSL, 1880, s. 30), örgemçi (HBD, 2002, s. 16/1), örmekçi (Çerçi, 2020, s. 70) | Eski Anadolu: örümcek (ÖMT, 2009, s. 22a/7) | 18. Yüzyıl: örümcek (LL, 1801, s. 292).

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT'dir. Burada ankebut kelimesinin karşılığı olarak "örümcek" ve "örümçük" şeklinde geçer (DLT, 2014, s. 87).

Çağatay Türkçesinde örümcek yerine "dülmek" kelimesi de kullanılır (Bolat, 2022, s. 89).

26. pervâne (Far.) Geceleri ışık etrafında uçan küçük kelebek, kepenek, ferase (Papilio). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: parvâna (KHŞ, 2021, s. 12v) | Kıpçak: pervâne (KGT, 1978, s. 231/13) | Çağatay: pervane (NBV, 1988, s. 171/1) | Eski Anadolu: pervane (Gölpınarlı, 2019: LIII. şiir) | 18. Yüzyıl: pervâne (LL, 1801, s. 229)

27. peşşe (Far.) Sivrisinek, insanları sokup kanını emen ve sıtma hastalığına sebep olan sinek cinsi hayvan (Culex pipiens): (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: peşşe (KE, 1997, s. 143v/5) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: peşşe (TEH, 1993, s. 698b/26) | Eski Anadolu: peşşe (Akdoğan- Kutsal, 2019, s. 471) | 18. Yüzyıl: peşşe (UŞGD, 2010, 317. mısra)

28. pire (Tr.) Memeli hayvanların kanını emerek beslenen, parazit türünden, çok yükseklere sıçrayabilen, çok ufak, kolay yakalanamayan bir böcek türü (Pulex). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: bürge (DLT, 2014, s. 185) | Harezmi: bürge (Taymas, 1934, s. 23) | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: bürge (ŞSL, 1880, s. 79) | Eski Anadolu: büre (Ciğa, 2013, s. 372) | 18. Yüzyıl: pire (LL, 1801, s. 269)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser, DLT'dir. Kelime burada "bürge" olarak geçer (DLT, 2014, s.215).

29. **sinek** (Tr.) Çift kanatlılardan, karasinek, sivrisinek vb. birçok çeşitleri olan, birtakım uçucu böceklerin umumi ismi, ba'uda, hemec, hergez, beşşe (Diptera).(OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: sinek (NF, 2014, s. 272) | Kıpçak: sinek (DM, 2003, s. 9b), sigak (Houtsma, 1894, s. 76), sinek (BM, 2012, s. 16a/2) | Çağatay: sinek (ÇGT, 2012, s. 131/4) | Eski Anadolu: sinek (Gölpınarlı, 2019, LXVIII. şiir) | 18. Yüzyıl: sinek (OŞM, 2016, s. 19a)

Sinek kelimesinin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe eser DLT'dir. Kelime burada "sinek" olarak geçer. "Ewek sinek sütge tüşer. Manası şöyledir: Acele eden sinek süte düşer (DLT, 2014, s. 270).

30. **soğulcan** (Tr.) Solucan, omurgasız, ince, uzun ve yumuşak, yuvarlak küçük kurt cinsidir, daha çok toprak altında yaşar (Oligochaeta). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: sinek (DLT, 2014, s. 496) | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: solunçan (Caferoğlu, 1931, s. 92), sogulçan (TZ, 1945, s. 25a/8), sovlaçan (BM, 2012, s. 11a/3), sovulşan (TZ, 1945, s. 15b/4), sulunçan (Caferoğlu, 1931, s. 93) | Çağatay: soğulcan (ŞSL, 1880, s.) | Eski Anadolu: sovulcan (EATS, 2011, s. 610) | 18. Yüzyıl: soğulcan (LL, 1801, s. 531)

Kelimenin tespit edildiği en eski Türkçe kaynak DLT'dir. Burada "Sowuşgan: Şerit, tenya. Bu karındaki bir yılandır." şeklinde geçer (Erdi-Yurteser, 2005, s. 502).

Çağatay Türkçesinde solucan yerine "çögeç, çögen" kelimeleri de kullanılmaktadır (Bolat, 2022, s. 88)

31. **sülük** (Far.) Kan emerek yaşayan, 15 cm. uzunluğunda küçük bir hayvan, alak, zelû (Hirido medicinalis). (OŞM)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: sülük (BV, 1986, s. 48a/21) | Çağatay: sülük (Rahimi 2016, s. 1489) | Eski Anadolu: sülük (Ciğa, 2013, s. 253) | 18. Yüzyıl: sülük (OŞM, 2016, s. 23a/8)

32. **şebtab** (Far.) Ateş böceği, karanlıkta parıldayan böcek, yıldız kurdu (Lampyrus noctiluca). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: şebtab (NBV, 1988, s. 661/2) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: şebtab (UŞGD, 2010, 267. mısra)

33. **sümüklü böcek** (Tr.sümükle+Tr. böcek) Nemli bölgelerde hayatını sürdüren, ota beslenen, gövdesi uzun, gezdiği bölgede ardında sümüksü iz bırakan kabuksuz yer yumuşakçası (Limax). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sümüklü böcek (LL, 1801, s. 490)

Tarama Sözlüğü'nde burma sadef kelimesinde Arapların "şenec", Türklerin "burma sadef" dedikleri sümüklü böcek kağıt ve bez mühreledikleri bilgisi vardır (TS, 1996, s. 710).

34. **tahta biti** (Far. tahta + Tr. bit) 3-5 mm. uzunluğa sahip olan, kan emen, kokusu kötü olan, hayvan ve insan kanıyla beslenen, çok hızlı biçimde çoğalan böcek cinsi, tahta kurusu (*Cimex lectularius*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: tahta biti (ŞSL, 1880, s. 255) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: tahta biti (LL, 1801, s. 314)

ŞSL'de kene kelimesinin tanımında "Ufağ müzayat, böcek, tahta biti, tahta kene" açıklaması vardır (ŞSL, 1880, s. 255)

35. **tatarcık** (Tr.) Sıcak ülkelerde, özellikle Akdeniz çevresinde yaşayan, 1. 5-3 mm. boyunda, sarı renkli, birçok hastalığın yayılmasına sebep olan böcek türü, yakarca (*Phelobotomus*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: tatarcık (LL, 1801, s. 314)

36. **tesbih böceği** (Ar. tesbih + Tr. böcek) Nemli yerlerde yaşayan, tehlike anında toplanan, 15 mm. uzunluğunda, yemek artığı, kök ve meyve ile beslenen bir böcek cinsi (*Armadillidium vulgare*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: tesbih böceği (LL, 1801, s. 317).

37. **yıldız böceği** (Tr.yıldız +Tr. böcek) Ateş böceği, geceleri karanlıkta parıldayan böcek, yıldız kurdu (*Lampyrus noctiluca*). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: yıldız kurdu (EATS, 2011, s. 766) | 18. Yüzyıl: yıldız böceği (LL, 1801, s. 821)

Çağatay Türkçesi sözlüklerinden Şeyh Süleyman Lügati'nde madde başı olarak "işner" kelimesinin açıklamasında "yıldız böceği" açıklaması vardır (ŞSL, 1880, s. 53).

38. **zenbur** (Far.) Eşek arısı, zehirli iğnesi bulunan yabancı arı, bu arı türü bal yapmaz, yavrularını tarımdaki zararlı küçük hayvanlarla beslerler, etçil hayvandır (*Vespa crabro*). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: zenbur (KGT, 1978, s. 163/9) | Çağatay: zenbur (ÇTS 2013, s. 1276) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: zenbur (UŞGD, 2010, 534. mısra)

H. Sürüngenler

Sürüngenler omurgalı, yerde sürünerek yaşayan, bazı türleri etle bazıları da otlarla beslenen hayvanlardır. Bu yazıda 7 sürüngen incelenmiştir.

1. **bukalemun** (Ar.) Sıcak ülkelerde yaşayan, bulunduğu yerin rengini alabilen, her iki gözünü ayrı ayrı hareket ettirebilen bir çeşit kertenkele (Chamaeleo chamaeleon). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: bukalemun (KGT, 1978, s. 238/13) | Çağatay: bukalemun (FK, 1989, s. 689/15) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: bukalemun (UŞGD, 2010, 2986. mısra)

2. **keşef** (Far.) Kaplumbağa, otçul, dört ayaklı, yavaş hareket eden, sert kabuğu olan, bacakları kısa, kendini tehlikede hissettiği zaman kabuğunun içine çekilen sürünge hayvan, tosbağa (Testudo). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: keşef (MK 1993, s. 69a/13) | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: keşef (UŞGD, 2010, 2839. mısra)

3. **mâr** (Far.) krş. Yılan (Serpentes). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: mar (Bice, 2018, 72. hikmet) | Harezmi: mâr (KHŞ, 2021, s. 55v) | Kıpçak: mâr (KGT, 1978, s. 250/6) | Çağatay: mâr (ÇGT, 2012, s. 209/8) | Eski Anadolu: mâr (Akdoğan- Kutsal, 2019, s. 279) | 18. Yüzyıl: mâr (UŞGD, 2010, 2985. mısra)

4. **neheng** (Far.) Timsah, suda ve karada yaşayan, etçil, vahşi, sert derisi olan, boyu 10 metreye kadar uzayabilen, avını yakalamak için karada veya suda saatlerce sessizce ve sinsice bekleyip uygun bulduğu anda aniden atılan sürünge hayvan (Crocodylus). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: neheng (KGT, 1978, s. 315/5) | Çağatay: neheng (ÇGT, 2012, s. 105a/9) | Eski Anadolu: neheng (Ciğa, 2013, s. 364) | 18. Yüzyıl: neheng (UŞGD, 2010, 184. mısra)

5. **sakankur** (Ar.) Mısır'da yaşayan bir tür kum kertenkelesi (Scincus scincus). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: Tespit edilemedi. | Eski Anadolu: Tespit edilemedi. | 18. Yüzyıl: sakankur (LL, 1801, s. 464)

6. **semender** (Far.) Ateşte yaşadığına ve ağzından alev saçtığına inanılan, kertenkele veya kuş şeklinde hayal edilen efsanevi, mitolojik hayvan (Salamandra). (KŞGD)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: Tespit edilemedi. | Karahanlı: Tespit edilemedi. | Harezmi: Tespit edilemedi. | Kıpçak: Tespit edilemedi. | Çağatay: semender (NBV, 1988, s. 164/2) | Eski Anadolu: semender (Akdoğan-Kutsal, 2019, s. 522) | 18. Yüzyıl: semender (UŞGD, 2010, 258. mısra)

Aslında semender bir kertenkeleye benzemesine, karada ve suda yaşayan gerçek bir hayvan olmasına rağmen divan şiirinde semenderden ekseriyetle kuş olarak bahsedilir. Divan şiirinde semenderin ateşte yaşadığına ve ağzından alev saçtığına inanılır, bir kuş şeklinde hayal edilen efsanevi, mitolojik bir hayvandır. Şeyh Galib Divanı'nda semenderden şöyle bahsedilir: "Jülide-mû başımda semender yuvâsıdır, Zannetme Kays'a sâye salan âşiyân gibi. Manası serbest çeviriyle şöyledir: Burada Şeyh Galib, âşığın başının o kadar çok karışık olduğunu, bu yüzden semenderlere yuva olduğunu söylemiştir. Burada Leyla ile Mecnun hikâyesine de telmih vardır. Mecnun, asıl adıyla söylersek Kays'ın başı da aynı şekilde kuşlara yuva olmuştur.

Mecnun'un başı da karmakarışık olmuştur, ona da kuşlar yuva yapmış, ama Mecnun da bu kuşların gölgesinden faydalanmıştır. Ama âşığın başı Mecnun'un başı gibi değildir, çünkü burada yuva yapanlar kuş değil semenderdir ve gölgeleri yoktur. Şair burada teşbih yaparak kendini Mecnun'a benzetmiş ve kıyaslamıştır. Ayrıca "başıma semenderler yuva yaptı" diyerek mübalağa sanatı yapmıştır. Kendisinin aşk yolunda Mecnun'dan daha çok acı çektiğini vurgulayarak da mübalağa sanatı yapmıştır (UŞGD, 2010, 258. mısra).

7. **yılan** (Tr.) Sürüngen olan, omurgalı, ayakları olmadığı için yerde sürünerek giden, çatal dilli uzun sürüngen hayvan, mâr (Ophidia). (LL)

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri: Köktürk: Tespit edilemedi. | Eski Uygur Türkçesi: yılan | Karahanlı: yılan (DLT, 2014, s. 238) | Harezmi: yılan (Taymas, 1934, s. 91) | Kıpçak: yılan (BM, 2012, s. 16a/5) | Çağatay: yılan (ÇGT, 2012, s. 49/9), ilan (ÇGT, 2012, s. 159/7) | Eski Anadolu: ilan (HŞ, 2017, 2356. beyit), yılan (Yavuz, 2017, 2444. beyit) | 18. Yüzyıl: yılan (Kırkkılıç, 1999, s. 754)

Kelimenin geçtiği tespit edilen en eski Türkçe metin İrk Bitig'dir. Kelime burada "yılan" şeklinde geçer: "Altun başlıg yılan men. Manası: Ben altın başlı yılanım (Yıldırım, 2013, 8. fal)."

12 hayvanlı Türk takviminde yılan yılı da vardır. 12 yıllık döngünün altıncı senesi yılan yılıdır. Yılan yılının zor geçeceğine inanılır. Yılan kışın yiyecek bulamayınca hayatını idame ettirebilmek için kum yalarmış. O yüzden yılan yılının kıtlıkla geçeceğine inanılır (Külcü, 2015, s. 2).

Sonuç

Taranan eserlerde 222 hayvan adı tespit edilmiştir. Hayvanların türleri ve sayıları şu şekildedir:

Binek ve yük hayvanları: 18 adet

Balıklar ve deniz hayvanları: 4 adet

Kuşlar: 87 adet

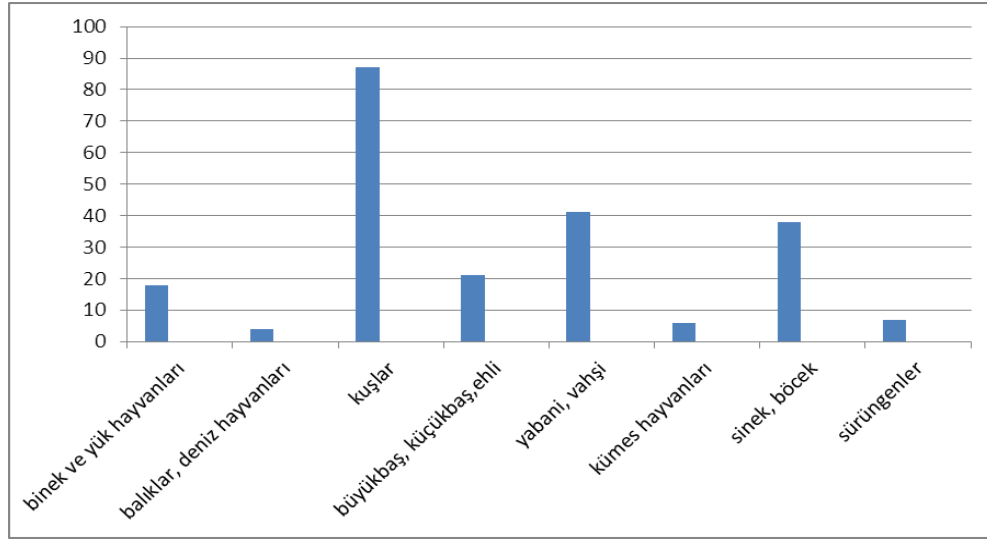
Büyükbaş, küçükbaş, evcil/ehlî hayvanlar: 21 adet

Yabani/vahşi hayvanlar: 41 adet

Kümes hayvanları: 6 adet

Sinek, böcek cinsi hayvanlar: 38 adet

Sürüngenler: 7 adet

Tablo 1. Hayvanlara Ait Sayısal Tablo.

Türkler Orta Asya'da uzun müddet yaşamış, devletler kurmuş ve buraları yurt edinmiştir. Bazen devletlerinin yıkılıp işgal edilmesi, bazen de hayvanları için yeni otlak arayışıyla zamanla Avrupa ve Asya'ya da göç etmiş ve buralarda da devletler kurmuştur. Bu göçler at, deve, katır gibi hayvanlar vasıtasıyla yapılmıştır.

Türklerin doğal yaşamını anlatan eserlere bakıldığında hayvancılığın çok önemli bir yer tuttuğu görülür. Dede Korkut'ta Beyrek'in annesi Beyrek'in ölmeyip yaşadığını öğrenince gelinine müjde olarak şahbaz şahbaz atlarını binit, akça koyunlarını şölen, katar katar develerini yüklet olarak vermek istediğini söyler (Develi, 2006, s.50-51). Yine Dede Korkut hikâyelerinde Hanlar Hanı Han Bayındır'ın yılda bir kez büyük bir şölen tertip ederek attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırarak ziyafet verdiği yazar (Gökyay, 1980, s. 11). Dede Korkut'ta Gülçehre Hatun, oğlu Dirse Han'ın ilk avına gidip başarılı bir şekilde döndüğü için oğlunun bu muvaffakiyetini ödüle layık görür. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırarak ziyafet verir (Teyek, 2017, s. 22) Demek ki Türkler o dönemde çocuklarının av başarılarını hayvan keserek kutluyorlardı. Avlanabilmek o dönemlerde hayatta kalabilmek için zaruri bir işti. O yüzden de ilk avdan başarı ile dönüp bir hayvan avlamak erkeklığe girişin bir kanıtı gibi görülüyor ve bu durum kutlanıyordu.

Eski dönemlerde hayvanların tedavisini yapmak için baytarnameler vardı. Bu tür eserlere birkaç örnek olarak şunları sayabiliriz:

- Tayyazade Ahmet Ata'nın Baytarname tercümesi,
- Ahmed bin Hasan bin Ahnef'in Kitabu Baytar-name tercümesi,
- Belgradlı Kenan Efendi'nin Baytarname'si,
- Füyüzi'nin Makbül Der Hâl-İ Huyül adlı Baytarnâmesi,
- Hacı Ali bin Hâcî Muhammed Aşsarayî'nin Kitâbu baytar-nâme'si,
- Hibetullah tarafından Arapçadan Türkçeye 1479'da çevrilen İlm-i Fûrusiyyet adlı eseri,
- Kadızaade Şeyh Muhammed'in Baytarname'si,
- Mehmed bin Çerkes'in Kitabu Baytarname Tercümesi,
- Kadızaade Baytarnamesi,

Mehmed bin İskender Edirnevî'nin Kitabı Baytarname Tercümesi,

İbnü'l-Baytar'ın Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar'ı,

Birinci Ahmed'in isteği üzerine Arapçadan çevrilen, mütercimi meçhul Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin ilk başta akla gelen eserlerdir.

At ile ilgili kelimeler Köktürk devrinden günümüze kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Aygır, beygir, kısarak, eşheb, feres, rahş, sıpa, tay, esb, şebdiz vb. Bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır. Aygır erkek atı, beygir yük taşıyan atı, kısarak dişi atı, eşheb kır renkteki atı, feres normal atı, rahş gösterişli ve görkemli olan atı, tay atın yavrusunu, sıpa iki yaşına girmiş olan at yavrusunu, esb genellikle yük taşımada kullanılan atı, şebdiz karayağız atı tanımlamak için kullanılmıştır. "Sıpa" kelimesi Karahanlı devrinde "at yavrusu" manasında iken daha sonra "eşek yavrusu" manasını kazanmıştır.

Türkler Göktürk Devleti zamanında 12 hayvanlı Türk takvimini kullanmıştır. Bu 12 hayvan sırasıyla şöyledir: sıçkan (sıçan, fare), ud (sığır, öküz), bars (pars), tabışkan (tavşan), ulu (ejder), yılan, yılki (at), koyn (koyun), biçin (maymun), takıgu (tavuk), it (köpek) ve lagzin (domuz). Maymun, tavuk, tavşan, yılan, koyun, sığır yıllarının zor geçeceğine; tavşan, tavuk ve at yıllarının başının ve sonunun soğuk olup ortasının sıcak geçeceğine inanılır. Diğer yılların ise bolluk, bereket yılı olacağına dair inanış vardır (Külcü, 2015, s. 2-5)

Eşek ile ilgili de 18. yüzyılda eşek, merkeb, katır, düldül, ester, sıpa, koduk kelimeleri vardır. Merkeb ve eşek aynı anlamdadır, merkep Arapça olup eşek Türkçedir. Düldül, ester ve katır aynı hayvandır, düldül Arapça, ester Farsça, katır ise Türkçedir. Koduk ise "eşek yavrusu, sıpa" manasındadır.

Fare ve sıçan halk arasında genellikle aynı hayvan olarak bilinir. Fare Arapça, sıçan ise Türkçedir. Fakat zooloji sözlüklerine göre bu iki hayvan sıçangillerden olmakla beraber sıçan, fareye nisbeten daha iri olan bir hayvandır. Aralarında ufak da olsa böyle bir fark vardır.

Makalede 87 adet kuş adı vardır, diğer hayvanlara nisbetle kuş adlarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Yırtıcı olan kuşlar şöyledir: Akbaba, aluh, atmaca, baz, baykuş, doğan, kartal, sungur, tavşancıl. Aluh ve baz günümüzde kullanımdan düşmüştür, diğer kuş adları ise yaşamaya devam etmektedir.

Onsekizinci yüzyıldaki eserlerde aynı hayvana ait birden fazla kelime kullanımına sık rastlanır. Mesela bülbül- andelib-hezar; mar -yılan; mür- karınca; orak böceği- ağustos böceği; çağz-kurbağa; cerad- çekirge; ankebut-örümcek; bat-kaz; teyün-sincap; aslan-şir- esed; rubah-tilki; peleng-kaplan; nahçir-geyik-ahu-gazal-karaca; nesr-akbaba-kerkes; düldül-katır-ester; feres-at; sıpa-koduk; büm-baykuş-yapalak; neheng-timsah; dâl-kartal; enkad-angıt; erc-gergedan; bebr-pars; çavuş kuşu- hüdhüd; yelve-bıldırcın; yund kuşu- kuyruk salan; zağ-karga; büzgâle-oğlak; it-köpek-seg-zağar.

Aynı hayvanın adının farklı telaffuzları yansıtan yazımlarına da rastlanır. Örnekler: arslan/aslan, dilkü/tilki; ayı/ayu; camız /camus.

Eserlerde hayalî, efsanevî hayvan adlarına da rastlanır. Hüma da hayalî hayvanlardandır, başının üzerine konduğu takdirde o kişinin tüm işlerinin rast gideceğine inanılır, birçok masalda bu kuştan bahsedilir. Bazı masallarda bu kuştan devlet kuşu olarak da bahsedilir.

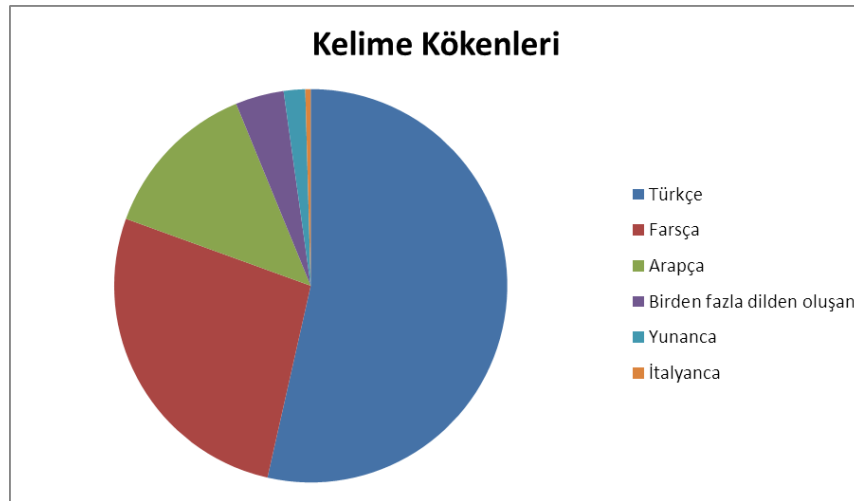
Bir diğer efsanevi hayvan ise semenderdir, bu hayvan normalde kertenkeleye benzeyen, hem karada hem suda yaşayan bir hayvandır. Fakat divan şiirinde semenderin

ateşte yaşadığına ve bir kuş olduğuna dair bir inanış vardır. Şeyh Galib Divanı'ndan semender ile ilgili bir tane örnek verelim: "Jülide-mû başımda semender yuvasıdır, Zann etme Kaysa sâye salan âşiyân gibi. Manası serbest çeviriyle şöyledir: Başım artık bakımsızlıktan semenderlerin yaşadığı bir yuvaya döndü. Ama Mecnun'un başı gibi zannetme. Çünkü Mecnun'un başına kuşlar yuva yapmıştı, burası aşıyan olmuştu ve bu kuşlar ona gölgelik yapıyordu. Ben ise Mecnun'dan daha kötü durumdayım (UŞGD, 2010, 258. mısra)."

Hayvan adlarının kökenlerine bakıldığında Türkçe kelime, yüzde 54,50 oranla birinci sıradadır. 222 hayvandan 121 tanesinin adı Türkçedir. 18. yüzyılda yabancı kelime oranının çok yüksek olduğu, Türkçe kelime oranlarının ise az olduğuna dair bir kanaat vardır. Ama hayvan adlarına baktığımızda bu düşüncenin tam tersi bir durum söz konusudur.

Onsekizinci yüzyıla ait hayvan adlarını tarafımızdan taranan eserler ile yazıyı yazarken yararlanılan öteki eserler farklı kaynakçada verilmiştir. 18. yüzyıla ait taranan 30 eserdeki hayvan adlarının kelime kökenleri ve kelimelerin ait olduğu dillerin yüzdelik oranı aşağıdaki şekildedir:

Kelime kökenleri	Kelime Sayısı	Yüzde oranı
Türkçe	121	54,50
Farsça	61	27,47
Arapça	30	13,51
Birden fazla dilden oluşan	9	4,05
Yunanca	4	1,80
İtalyanca	1	0,45

Grafik 2. Hayvan Adlarının Kelime Kökenlerine Göre Grafiği.

Tabloda görüldüğü üzere hayvan adlarında Türkçe 121 kelime ile birinci sıradadır, Farsça 61 kelime sayısı ile ikinci, Arapça 30 kelime sayısı ile üçüncü sıradadır. Birden fazla dile ait hayvan adları (Lat. ağustos+Tr. böcek gibi) ise 9 tane olup dördüncü sıradadır. 4 kelime ile Yunanca beşinci, 1 kelime ile İtalyanca ise altıncı sıradadır.

Diğer yüzyıllara ait bu tarz bir çalışma olmadığı için 18. yüzyıldaki hayvan adlarını öteki yüzyıllarla kıyaslama imkânı bulunmamıştır.

Aslında bu yazıda diğerlerinden farklı olarak bir hayvan adının en eski dönemlerden 18. yüzyıla kadar hangi yazım ve anlam değişikliklerine uğradığı incelenmiş ve eserlerden tanıklarla gösterilmiştir. Sıpa kelimesinin Karahanlı devrinde “at yavrusu” anlamındayken ileriki yüzyıllarda “eşek yavrusu” manasına gelmesi bu örneklerden bir tanesidir. Bir hayvan adının Köktürkçe döneminden 18. yüzyıla kadar geçirdiği değişimler bu yazıda görülebilecektir. Mesela eşek kelimesinin Köktürkçe, Eski Uygurca, Karahanlı, Harezmi, Karahanlı, Kıpçak, Eski Anadolu dönemlerinde nasıl olduğunu araştırmak isteyen bir kişi bu yazıya müracaat ettiğinde eşek kelimesindeki değişimleri görebilecektir. Ayrıca tüm verilen hayvan adları tanıkları ile verilmiştir. Böylece asıl esere müracaat etmek isteyenler ana kaynağa kolayca ulaşabilecektir. Misal olarak “örümcek” kelimesinin Kıpçak Türkçesinde olup olmadığını, varsa hangi eserin hangi sayfasında geçtiğini araştıran bir kişi bu makalede bu bilgilere ulaşabilecektir. Ayrıca bir hayvanın farklı adları da yazıldığı için bir hayvan özelinde çalışma yapacak kişilere de kolaylık sağlanmıştır. Mesela “tilki” kelimesinin etimolojisini araştırarak olan bir kişi tilki maddesine baktığında tilki yerine “dimne, saḍleb, rubah, rube” kelimelerinin de kullanıldığını göreceklerdir.

Kaynakça

Hayvan Adlarını Tespit İçin Taranan 18. Yüzyıla Ait Eserlerin Kaynakçası ve Kısaltmaları

- Altun, K. (2002). *Tuhfe-i Kusuri, Tazmin-i Şahidi*. Kayseri: Laçın Yayınlar=[TK]
- Ayar, M. H. (2016). *Osman Şâkir Bozokî'nin Müselles-nâme İsimli Türkçe-Arapça- Farsça Manzum Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi=[OŞM].
- Aydüz, S; vd. (2015). *Mustafa ibn İbrahim, Humbara ve Ateşli Silahlar*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı=[HAS]
- Bayram, S. (2006). *Azbi Baba Hayatı- Eserleri-Sanatı ve Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi =[BABD]
- Cıdık, M. (2021). *Lehçetü'l-Lügat ve Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi
- Demirci, İ. (2012). *Tuhfe-i Vehbi Manzum Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi=[DTV]
- Demirkol, H. Ç. (2003). *Divan-ı Nüzhet*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi=[DND]
- Doğan, Ş. (2011). *Ebulfeyz Mustafa Efendi, Risale-i Feyziyye fi Lüğati'l-Müfredati't-Tıbbiyye*. İstanbul: Değişim= [EME]
- Dursunoğlu, H. (1996). *Şeyhülislam Muhammet Şerif Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi=[ŞMŞD]
- Düzenli, M. B. (2015). Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız. *Turkish Studies*, Volume 10/12, Summer 2015, s. 329-370 =[THD]
- Ekici, H. (2017). *Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şahidî'si, (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)*. Doktora Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi=[BAAE]

- Ekici, H. (2019). *Şahinzade Ali Dilkesir el-Mar'aşi, Tuhfetü'l-Vüzera*. Ankara: Sonçağ Akademi=[ŞADM]
- Ekici, H. (2021). *Eşref Feyzi, Lügat-i Hoş-eda*. Ankara: Türk Dil Kurumu =[LHE]
- Erol, M. (2002). *Azbi Baba Divanı*. Doktora Tezi. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi=[EABD]
- Ertürkoğlu, E. (2014). *Reşit Efendi'nin Divan-ı Lügaz'ı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi=[EDL]
- Günay, F. (2001). *Raşid (Vak'anüvis) Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi=[VRD]
- Kalkışım, M. (1992). *Şeyh Galib Divanı*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi=[KŞGD]
- Karakütükçü, N. (2017). Geleneksel Bir Manzum Sözlük: Tuhfe-i Şadi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/7: 114-151=[KTŞ]
- Karamanoğlu, F. M. (2021). *Hanyalı Hafız İbrahim, Lügat-i Erba'a (Arapça, Farsça, Yunanca, Türkçe Manzum Sözlük*. Doktora Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi= [KLE]
- Kırkkılıç, A. (1999). *Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi, Lehcetü'l-Lügat*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ocak, F. (2019). *Amasyalı Akif Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi=[AMAD]
- Okçu, N. (tarihsiz). *Şeyh Galib Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. [ekitap]=[OŞGD]
- Rashid, A. N. (2019). *Sivash İzzet Osman Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi =[SİOD]
- Şahin, Ö. (2016). *Ahmet Hayati-yi Elbistani'nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbi Adlı Eseri Şerhü Tuhfetü'l-Manzumeti'd-Dürriyye fi Lügati'l-Farisiyye ve'd-Derriyye (İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi= [AHE]:
- Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi (1801). *Lehcetü'l-Lügat*. İstanbul: Matbaa-i Amire=[LL]
- Şimşek, S. (2013). *Edirneli Şeyh Ali Senai el-Celveti, Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri ve Divanı*. Edirne: Edirne Valiliği =[ŞASC]
- Tiryakiol, S. (2013). *Dil Öğretimi Geleneğimizde Manzum Sözlükler, Mütercim Asım Efendi, Tuhfe-i Asım Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi=[STTA]
- Topuz, G. (2019). *Osmanlı Türkçesi Çok Dilli Sözlüklerinden Lügat-i Erba'a (Arapça-Farsça-Türkçe-Yunanca), (İnceleme-Metin-Girit Yunancası-Sözlük-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Medeniyet Üniversitesi =[TLE]
- Ural, E. (2010). *Şeyh Gâlib Divânı'nın Kelime Grupları ve Dizinli Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi =[UŞGD]
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzade Vehbi Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları=[SVD]

18. Yüzyıl Dışında Yazılmış Olup Makalede Yararlanılan Eserlerin Kaynakçası

- Abik, A. D. (1993). *Ali Şir Nevayî'nin Risaleleri, Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-ı Acem, Münşeat*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.⁶ =[MÜN], [TEH], [TMA]
- Abik, A. D. (2009). Kutadgu Bilig'de Hayvan Adları. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 33(1), 1-32.
- Acar, E. (2017). Sinop ve Yöresi Ağzlarında Hayvan Adları. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I(1), 29-43.
- Ağar, M. E. (1986). *Baytaratü'l-Vazih*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi =[BV]
- Ağar, M. E. (1989). *Kitab Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisani't-Türki*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi=[KFT]
- Ahmet, Z. (2009). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikayesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Akçay, Y. (2010). *Osmanlı Dönemi Sözlükçülüğü ve Karahisarî'nin Şâmilü'l-Luga İsimli Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Akdoğan, Y.-Kutsal, N. (2019). *Ahmedi-İskendername*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Anaçoğlu, E. Ö. (2019). *Mahmud Bin Kadi-i Manyas'ın Manzum Gülistan Tercümesi. (Vr. 1b-100b)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Arat, R. R. (1991). *Yusuf Has Hacib- Kutadgu Bilig, Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. -Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları =[CC]
- Ata, A. (1997). *Nasrüddin bin Burhanüddin Rabguzi. Kısasü'l-Enbiya, I. Giriş, Metin, Tıpkıbasım, II. Dizin. (Haz. Aysu Ata)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[KE]
- Ata, A. (2004). *İlk Kur'an Tercümesi, Rylands Nüshası, Karahanlı Türkçesi, Giriş, Metin, Notlar, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1945). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları=[TZ]
- Ayaz, G. Ö. (2020). *Zemahşeri-Mukaddimetü'l-Edeb, Paris ve Yozgat Nüshaları*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lugati, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları=[MBTS]
- Bang, W.-Gabain, A. von (1929). *Türkische Turfantexte cilt 6*, Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- Bayat, F.-Çınar, M. A. (2020). *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları =[ETS]
- Bekar, B. (2016). Kırgız Atasözlerinde Geçen Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(2), 19-38.
- Berbercan, M. T. (2008). *Babur'un Hatırat'ında Geçen Hayvan Adları ve Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

⁶ Ali Şir Nevayî'nin Münşeat adlı eseri MÜN olarak, Tarih-i Enbiya ve Hükema TEH olarak, Tarih-i Müluk-ı Acem TMA olarak kısaltılmıştır. Risaleler, Münşeat, Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-ı Acem üzerine Ayşehan Deniz Abik 1993'te doktora tezi hazırlamıştır.

- Besli, E. (2010). *Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bice, H. (2018). *Ahmed Yesevi-Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bolat, Ö. H. (2022). Çağatay Türkçesinde Hayvan Adları. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 75-107.
- Buran, A. (1991). Yunus Emre Divanı'nda Hayvan Adları. *Fırat Üniversitesi Dergisi, Sosyal Bilimler*, 5(2), 117-131.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitab al-İdrak li Lisan al-Etrak*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Carbognano, C. C. (1794). *Primi Principi Della Grammatica Turca*. Roma=[CCC]
- Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr, Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford.
- Courteille, P. (1870). *Dictionnaire Turc-Oriental, El-Lügatü'n-Nevaiyye ve'l-istişhadatü'l-Çağataiyye*. Paris: A L'Imprimerie Impériale=[DTO]
- Çakır, Y. (2018). *Lugat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani'nin Tematik Tasnifi (İsimler)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çelik, Ü. (1993). *Ali Şir Nevayi-Leyli vü Mecnun*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi=[LM]
- Çerçi, H. (2020). *Sekkaki Divanında Yapım Ekleri Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Demir, İ. (2014). Çekirge Kelimesi Üzerine. *Dil Araştırmaları*, 14, 189-200.
- Demirci, Ü. Ö. (2021). *Kutb'un Husrav u Şirin'i*, 2 cilt. İstanbul: Kesit Yayınları=[KHŞ]
- Derdiyok, M. (2022). *Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Hayvan Adları*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Develi, H. (2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Alkım yayınları.
- Doğan, İ. ve Usta, Z. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*. Ankara: Altınpost Yayınları.
- Doğan, L. (2001). Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12, 615-659.
- Durgut, H. (1995). *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari, Lügat-i Çağatay ve Türki-i Osmani Adlı Eserin Transkripsiyonu*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Eberhard, W. ve Arat, R. R. (1936). *Türkische Turfantexte cilt 7*, Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- Efe, K. (2017). Tarihî Türk Lehçelerinde Alıntı Hayvan İsimleri 1. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(5), 379-393.
- Emlik, M. (2007). *Mehmed'in Işk-Nâme Adlı Mesnevisinin Günümüz Türkçesiyle Nesre Çevrilmesi ve Mesnevideki Eğitim Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Erbay, F. (2003). *Muhammed bin Ahmedü'z-Zahid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi=[ÇFK]

- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kaşgarlı Mahmut-Divanu Lugati't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları =[DLT]
- Erdem, M. D. ve Demirci, Ü. Ö. (2023). *Köktürkçe*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Erdi, S.-Yurteser, S.T. (2005). *Kaşgarlı Mahmut-Divanü Lügati't-Türk*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Ergene, O. (2012). *Sibicabi, Gülistan Çevirisi*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi=[ÇGT]
- Ergene, O. (2014). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler. *Turkish Studies*, 9(12), 179-213.
- Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları=[OA]
- Ergin, M. (1991). *Dede Korkut Kitabı, İndeks, Gramer*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[DKK]
- Eyüpoğlu, A. (2017). *Kazan-Tatar Türkçesi ile Özbek Türkçesinde Hayvan Adları İle Kurulan Atasözlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gen, S. (2009). *Harezmi Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Gıynaş, K. A. (2018). *Mustafa İlmî bin İbrahim, Tuhfetü'l-İhvan ve Hediyyetü's-Sıbyan*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Gölpınarlı, A. (2019). *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2009). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikayesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gül, B. (2006). Hayvan Adları ile Kurulan Türk ve Moğol Kişi Adları. *Türkbilig*, 12, 185-191.
- Gül, M. (2015). Dîvânü Lugâti't- Türk'teki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *İdil Dergisi*, 4(15), 1-24.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kökenli Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 2 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güler, K. (1988). *Kamusu'l-Muhit Tercümesindeki Türkçe Hayvan İsimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Güneş, M. S. (2015). *Ahmed bin Mustafa Bin Abdülğani, Kitab-ı Kanun-ı Türki*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi=[KKT]
- Güven, M. (2005). *Abdulvehhâb Bin Yusuf'un Müntahab-ı fi't-Tıbb'ı*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Budacılığa İlişkin Uygurca El Yazması (Çev. Vedat Köken)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[IKP]

- Hindoğlu, A. (1838). *Hazine-i Lugat, Dictionnaire Turc-Français*. Viyana: Merchand Libraire=[HL]
- Houtsma, M. T. (1894). *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*. Leiden: Brill.
- İnce, A. (2015). *Nimetullah Ahmet, Lügat-i Nimetullah*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İzbudak, V. Ç. (1936). *El-İdrak Haşiyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[İH]
- Kaçalin, M. (2008). *Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları [ekitap]=[KB]
- Kaçalin, M. S. (2011). *Niyazi, Nevayi'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, El-Lugati'n-Nevaiyye ve'l-İstihadatü'l-Çağatayyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[NSÇT]
- Kaçalin, M. S. ve Ölmez, M. (2019). *Kaşgarlı Mahmut- Dîvânü Lugâtî't-Türk*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları= [EATS]
- Kaplankıran, D. (2016). Kazak Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adlandırmaları Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1161-1181.
- Karahan, A. (2013). Codex Cumanicus'ta Hayvan Adları. *Turkish Studies*, 8(1), 1839-1865.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Seyf-i Serayi-Kitab Gülistan bi't-Türki, Gülistan Tercümesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi=[KGT]
- Karasoy, Y. (1989). *Şiban Han Divanı*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi=[ŞHD]
- Karpuz, H. Ö. (1991). *Abdurrahim Karahisari'nin Vahdetname'si*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Karpuz, H. Ö. ve Gaddar, Z. (2012). Süheyl ü Nevbahar'da Hayvan Adları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 4, 58-83.
- Kartallıoğlu, Y. (2015). Carbognano'ya Göre Osmanlı Türkçesi Yazı ve Konuşma Dili İlkeleri. *Dil Araştırmaları*, 16, 7-27.
- Kaya, C. (1994). *Altun Yaruk*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi =[AY]
- Kaya, Ö. (1989). *Ali Şir Nevayi- Fevayidü'l-Kiber*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi=[FK]
- Kaya, S. B. (2022). Köstebek Sözcüğünün Köken Bilimsel İncelemesi. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2).
- Khairullah, H. L. (2015). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye Çeviri-Fiil İncelemesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Kuanışbayev, E. (2006). *Kitab Fi'l-Fıkh*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi=[KF]
- Kurul (1996). *Tarama Sözlüğü*, 6 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[TS]
- Kurul (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları=[DS]
- Külcü, R. (2015). Türklerin Kültür Mirası Olarak "12 Hayvanlı Türk Takvimi". *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-5, 2015.
- Mahmut bin Ali (2014). *Nehcü'l - Feradis = Uştmahlarning açuq yolu = Cennetlerin açık yolu Metin, dizin-sözlük*, tıpkıbasım Mahmut b. Ali; tıpkıbasım ve çeviri yazı: Janos Eckmann; yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikar; dizin-sözlük haz.: Aysu Ata. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[NF]

- Maimaitıralı, N. (2013). *Kutadgu Bilig'in Söz Varlığı Açısından Açıklamalı Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Meninski, F. M. (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalum Turcicae, Arabicae, Persicae*. Viyana.
- Orak, B. (1995). *Lütfi'nin Gül ü Nevruz'u Gramer İndeksi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi=[GN]
- Orkun, H.N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Z. K. (1993). *Ali Şir Nevayi, Mahbubu'l-Kulub*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi=[MK]
- Ölmez, Z. K. (1996). *Ebulgazi Bahadır Han-Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Ankara: Simurg Yayınları=[ŞT]
- Özavşar, R. (2009). *Marzubanname Tercümesi*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi=[ÖMT]
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut Dresden Nüshası (Metin-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özden, M. (2020). Eski Oğuz Türkçesinde Kullanılan Hayvan Adlarının Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Durumları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 44-74.
- Özgür, C. (1988). *Baytaratü'l-Vazih*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Özkan, A. S. (2021). *Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiya Adlı Eserinde İsim Söz Varlığı İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Özkan, E. (2014). *Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan Nüshasının Tarihî ve Etimolojik Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi=[DK]
- Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi=[TDGA]
- Özönder, F. S. B. (1996). *Ali Şir Nevayi-Muhakemetü'l-Lugateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[ML]
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Rahimi, F. (2016). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev.Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Sağol, G. (1993). *Harezm Türkçesi Kur'an Tercümesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sarıkaya, B. (2019). *Tercüme-i Acaibü'l-Mahlukat*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (1968). *Miracname*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi=[MN]
- Sertkaya, O. F. (2022). Bülbul, Bülbulâ, Belâbil, Sanduvaç, Hezâr, 'Andelîb, 'Anâdil, *Eter Kuş > Öter Kuş Üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 841, 14-17.

- Şan, F. (2017). *Şeyhi'nin Husrev u Şirin'i*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi=[HŞ]
- Şeker, A. (2018). *Kerderli Mahmut-Nehcü'l-Ferâdis, Kazan Devlet Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şenata, N. (2020). *Divânü Lugâti't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık*. Doktora Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari. (1880). *Lügat-i Çağatay ve Türki-i Osmani*. İstanbul: Mihran Matbaası=[ŞSL]
- Şirin, R. (1989). *Kitab fi Riyazati'l-Hayl, Kitab fi İlmi'n-Nüşşab*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi=[İN] ve [RH]
- Taner, T. G. (2022). *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi'nin Bağlamlı Dizini ve Ekler Dizini*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Tarlan, A. N. (1967). *Zati Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taymas, A. B. (1934). *İbnü Mühenna Lügati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, G. A. (1992). *Ahmed-i Dai, Çengname*. Harvard University=[ADC]
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidai Bir Dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T. (1968). *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington: Indiana University.
- Tekin, T. (1993). *Irk Bitig, The Book of Omens*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları Kültigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Tercüman yayınları, 1001 Temel eser Serisi.
- Timurtaş, F. K. (1963). *Şeyhi'nin Husrev ü Şirin'i*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tokyürek, H. (2013). Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, 1(33), 221-281.
- Toparlı, R. (1992). *İrşadü'l-Mülûk ve's-Selatin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[İMS]
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[DM]
- Toparlı, R. vd. (1999). *El-Kavaninü'l-Külliyeli Zabtü'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[KK]
- Toparlı, R. vd. (2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[KTS]
- Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa, Lehce-i Osmani*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[LO]
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2008). *Muinü'l-Mürid*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları=[MM]

- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turk, G. A. M. J. (2012). *Kitābu Bulgatu'l-Müştak Fi Lugati't-Türk We'l-Kıfçak Üzerine Dil İncelemesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Türkay, K. (1988) *Ali Şir Nevayi, Bedayii'l-Vasat*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi=[NBV]
- Tütüncü, M. (2017). *Edward Tryjarski- Sir Gerard Clauson, İhe Hüşötü Yazıtı (Küli Çor) I*, Ankara: Düşünce ve Tarih Dergisi.
- Uğurlu, M. (1984). *Münyetü'l-Guzat*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi=[MG]
- Uyanık, A. S. (2019). Muhakemetü'l-Lugateyn'de Hayvan Adları. *International Journal of Humanities and Education (ijhe)*, 5(11), 454 – 465.
- Ünlü, S. (2012). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi=[ÇTS]
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi=[HATS]
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi=[SKTS]
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yardım, A. (1994). Döldül. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C. 10, s. 20-21). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, K. (2017). *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşenname)*. Ankara: Kırşehir Valiliği Yayınları=[MT]
- Yıldırım, F.(2013). *İrk Bitig ve Runik Harfli Metinlerin Dili*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Yıldırım, T. (2002). *Hüsejin Baykara Divanı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi=[HBD]
- Yılmaz, R. (2013). *Ed-Dürretü'l-Mudıyye Fi'l-Lugati't Türkiye'nin Memlûk Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yüce, N. (1993). *Zemahşeri-Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüceol Özen, M. (2022). Türkçede Hayvan Adları 2: Türkçe Sözlük'teki Temel Sözlükbirimler Bağlamında Hayvan Adlarının Yananlamsal-Çağrışımsal Göndermeleri. *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8(1), 247-289